

III. Tematické okruhy ke státní magisterské zkoušce z religionistiky: Obecná religionistika

V následujícím textu je přetištěno znění zkušebních okruhů, k němuž máte přístup prostřednictvím webových stránek Ústavu religionistiky. Proto, abyste se v textu lépe vyznali, a především proto, abyste jej dokázali efektivně využít při svém studiu a přípravě na státnice, jej na následujících stránkách doprovodím jednak úvodním výkladem, jednak stručnými komentáři k dílčím okruhům. Především se pokusím objasnit logiku, již bylo vedeno formulování jednotlivých témat, naznačím některé vzájemné vztahy mezi tématy a okruhy, jakož i vztah mezi okruhy tzv. obecnými a okruhy specializací.

Výběr okruhů, jejich znění a formulace dílčích témat pochopitelně vychází z našeho pojetí toho, co znamená dělat religionistiku. Přestože během svého studia budete mít někdy dojem, že existují špatná a správná pojetí religionistiky, nebo že určitý způsob dělání religionistiky je smysluplný, zatímco jiný nesmyslný, pravdou zůstává, že pojetí religionistiky reprezentované prací brněnského Ústavu religionistiky je jen jedno z mnoha možných a reálně pěstovaných. My pochopitelně děláme religionistiku určitým způsobem, proto, že tak nám to přijde smysluplné a užitečné, ovšem to neznamená, že to smysluplné a užitečné nelze dělat úplně jinak. Co víc, úplně jinak se to na řadě míst v Česku i v zahraničí také dělá. A koneckonců ani my nejsme v tom, jak to dělat nejlépe, zcela jednotní. Jestliže okruhy témat ke státním zkouškám představují jistou jednotu, je proto i tato jednotu spíše více či méně zdařilou snahou integrovat do jednoho celku rozumnou míru rozmanitosti, s níž se máte možnost setkat v průběhu svého studia. Přesněji, je to výsledek konsensu, který byl pro všechny vyučující ÚR akceptovatelný. Nutno dodat, že dosáhnout takového konsensu ve zkušebních okruzích se ukázalo snazší, než by to bylo například v nějaké společné publikaci. To je celkem pochopitelné. Zatímco okruhy formulují jen jistá témata, která podle nás dohromady vymezují relativně ucelené výzkumné pole, na němž se religionistika může legitimně a smysluplně pohybovat, avšak to, jak bude to či ono téma konkrétně uchopeno a zpracováno, zůstává vlastně na vás, ve společné publikaci musí jít konsensus až na úroveň tohoto zpracování, což je přesně to, co záležitost činí obtížnější.

Znalost různých možností, jak k religionisticky relevantním tématům přistupovat, jak formulovat výzkumné otázky a hledat na ně odpovědi, je pochopitelně jedna z věcí, jež byste si měli během studia osvojit. Společně s tím byste si pochopitelně měli osvojit také schopnost poměřovat různé způsoby vidění a formulování problémů vzhledem k tomu, jaké věci zajímají vás samotné a na jaké typy otázek byste vy sami chtěli hledat odpovědi. To poslední, co si přejeme, je uvádět vás prostřednictvím našeho kurikula do nějakého uzavřeného dogmatického systému. Máme-li vám předat to nejlepší, čeho jsme schopni, nemůžeme nakonec dělat o mnoho víc, než ukazovat vám, jakým způsobem věci děláme my samotní, a snažit se před vámi tento přístup obhájit a učit vás používat jeho postupy. Avšak naším cílem nemůže být, usilovat o to, abychom z vás vytvořili repliky nás samých. Ať už budete pokračovat v rozvíjení brněnské tradice religionistického výzkumu, nebo budete pracovat v nejrůznějších jiných povoláních, budete muset řešit nikoliv to, co řešíme my, ale problémy, před které budou život, společnost, dějiny stavět vás samotné. To znamená, že budete muset mít zvládnuté řemeslo, které se vám snažíme předat, ale zároveň mu budete potřebovat rozumět natolik, aby vás zaběhané postupy nespazovaly v tom, co dokážete vytvářet, ale aby vám jejich znalost naopak otevírala možnosti jejich dalšího kreativního rozvíjení v podmínkách, o nichž v tuto chvíli vůbec nic nevíme.

Chci tím říct, že z organizačních důvodů je zhora nemožné vás uvést v plné šíři do toho, co všechno je religionistika. To nejlepší, co můžeme udělat, je to, že vás uvedeme do toho, co je religionistika pro nás. Ale to neznamená, že si budoucnost nemůže vyžádat, abyste to, co se naučíte, třeba i radikálně přehodnotili, abyste tradici, do níž vás uvádíme, posunuli zase o kus dál. K tomu, abyste to dokázali, však potřebujete tradici, do níž vás uvádíme, porozumět. Porozumět jí, pochopitelně, jako tradici, nikoliv jako posvátné, nedotknutelné a neměnitelné pravdě. K tomu by pochopitelně mělo sloužit celé vaše studium. I tak mi ale dovoďte aspoň několik elementárních záležitostí, jež tuto tradici lokalizují, vysvětlit v následujících komentářích.

Formulace tematických okruhů

Než k tomu přistoupím, zmíním nicméně ještě několik poznámek k tomu, jak jsou tematické okruhy formulovány, řekněme po strategické stránce. Umožní vám to lépe si vyhodnotit, co v souvislosti s různými tématy, o nichž budete u státnic hovořit, přibližně očekáváme, že se dozvíme. Vlastně jde jen o jednoduchou věc, o roli dvojteček a čárek ve formulacích témat. Tam, kde jsou témata formulována dlouhým výčtem následujícím dvojtečku, je vztah mezi formulací před a za dvojtečkou následující: teoreticky relevantní téma, k němuž je potřeba se během zkoušky vyjádřit, je obsažené ve formulaci před dvojtečkou, za ní následují upřesnění toho, k čemu je vhodné toto obecné téma kon-

krétněji vztáhnout. Hned v okruhu 1.7. například před dvojtečkou stojí napsáno „pojem náboženství a posvátno“. Tím, co nás zajímá, tedy je, jakou roli, jaký význam, využití atd. má, či v minulosti měla kategorie posvátna ve vymezení pojmu náboženství. Téma velmi relevantní nejen jako téma z dějin religionistiky, ale zároveň téma, jež je velice široké, a při jehož uchopování vám může celkem reálně hrozit, že vaše povídání ztratí pevné opěrné body a zvrtně se v jakési vágní, bezobsažné plácání. Proto, abychom se tomuto nebezpečí vyhnuli, jsme tedy několik opěrných bodů upevnili za dvojtečku.

V tomto případě text říká: „mezi fenomenologií náboženství, sociologií a antropologií“. Tyto pevné body body možnosti vaší kreativity sice poněkud omezují, ale zároveň vaše povídání více usměrňují. V tomto případě naznačují, že s kategorií posvátna se lze setkat v tak různých teoretických kontextech, jakými jsou fenomenologie náboženství, sociologie a (kulturní a sociální) antropologie. Pochopitelně tím znění tématu za dvojtečkou naznačuje, že jeden výraz „posvátno“ může v těchto odlišných kontextech figurovat jako řada velice odlišných pojmů. Když antropologové hovoří o sakralizaci, mohou mít zkrátka na mysli něco úplně jiného, než když o sakralizaci hovoří fenomenologové náboženství. A celý tematický okruh je právě takto formulován přesně z toho důvodu, že chceme, abyste si tyto důležité rozdíly ujasnili, a že tedy chceme slyšet výklad, který nám tuto problematiku vysvětlí.

Vztah mezi okruhy z obecné religionistiky a specializacemi

Poslední záležitost, jíž bych zde rád objasnil, je vztah mezi okruhy z tzv. obecné religionistiky a okruhy ze specializací. Když jsme reformu státních magisterských zkoušek připravovali, byla ve hře i varianta zrušení specializací, resp. zrušení obecné religionistiky. Vzhledem k tomu, jak byla otázka položena, bylo vlastně těžké určit, zda reálně hovoříme o zrušení obecné religionistiky, nebo naopak o zrušení specializací. Důvodem toho bylo, že záměr, který byl v projektu přestavby státních zkoušek od samého začátku, vycházel z jednoho důležitého problému. Během zkoušení, ať u státních zkoušek, nebo v dílčích kurzech, se ukazovalo, že studující mají velký problém s tím, aby chápali to, jakým způsobem teorie složí jako nástroj uchopování a objasňování konkrétních skutečností, řešení konkrétních problémů. Zdálo se nám, že studující žijí ve zvláštním světě, je- muž jsme příliš nerozuměli, a v němž je na jedné straně jakási od života odtržená teorie, jíž se téměř ani nemá smysl snažit porozumět, a na straně druhé jsou reálné problémy, skutečné věci, s nimiž je možné se snadno setkat a dokázat s nimi nakládat.

Tomuto světu jsme nedokázali rozumět, protože je celý vystavěný na předpokladu, že skutečnost se nám tak nějak sama od sebe neproblematicky dává, a to, jak se nám

do života staví, nijak nesouvisí s tím, jak věci pojmenováváme. Jinými slovy, je celý vystavěný na podle nás naivní představě, že pojmenování není teorie. To je podle našeho soudu pochopitelně nesmysl. Samo vidění či vnímání jinými smysly, a pojmenovávání či jiné způsoby „uchopování“ (třeba uchopování prostřednictvím hledáčku fotoaparátu na jeho digitální snímač, nebo kinofilm) jsou teoretické výkony. Jediné, co do této věci vnáší zmatek, je domněnka, že teorie je výsadou vědy. Snad každý sociální vědec, který se zabývá výzkumem, ale ví, že teoretikem je každý člověk ve svém každodenním úsilí. Jakékoliv lidské jednání vychází z teorie, což mimochodem William I. Thomas vyjádřil mnohokrát citovaným výrokiem, že „situace definovaná jako reálná, se stává reálnou ve svých důsledcích“.

Jestli se vědci a vědecké teorie od laiků a teorií laických v něčem odlišují, tak je to v lepších případech míra pozornosti, jakou věnují systematické reflexi své vlastní teoretické činnosti. A stejně jako jsou laické teorie praktickými nástroji zvládnutí každodenních situací, tak jsou vědecké teorie takovými nástroji. Výsadou dobrého teoretika pak je především to, že si tento vztah mezi svou *teorií* a svým způsobem *zvládnutí* konkrétních problémů velice dobře uvědomuje a kriticky a kreativně jej využívá. Proto jsme se začali snažit různými způsoby dosáhnout toho, aby naši studující během svého studia pomalu přestali obývat svět, v němž jsou teorie a praxe dvě odlišné věci, a aby si začali dobře uvědomovat jejich bezprostřední vztahy. V souvislosti s uvažováním o státních magisterských zkouškách nás to přivedlo k tomu, abychom hledali způsob, jak ve zkoušení tzv. teorii a tzv. praxi, nebo v našem případě spíše speciální faktografii, propojit. A z této snahy vyplynula i podoba tematických okruhů.

Jako základ pro celé státní zkoušky vznikly nejprve okruhy z tzv. obecné religionistiky. Ty byly určující pro vymezení témat, na něž se státní zkouška měla zaměřit. Okruhy k jednotlivým specializacím vznikly na základě těchto okruhů obecných, a nekladly si žádný jiný cíl, než obecná témata specifikovat, nebo vhodně rozvinout v konkrétních speciálních oblastech bádání. Je totiž zřejmé, že neexistují žádná skutečně univerzální obecná témata. Všechny obecné problémy jsou ve vědě formulovány ve vazbě na řešení konkrétních empiricky uchopitelných problémů, a proto jsou určité typy obecných problémů řešeny v rámci některých dílčích specializací více než v rámci specializací jiných. Přestože jsme se obecné okruhy snažili vystihnout skutečně v maximální možné míře jejich obecnosti, bylo pochopitelně některá dílčí témata obtížné reformulovat v kontextu některých specializací. A i tehdy, kdy by to čistě teoreticky šlo, nemuselo by to odpovídat ani výuce v relevantních speciálních kurzech, ani skutečné diskusi v dané oblasti bádání. Takže znění témat specializací lze vnímat jako konkrétní specifikace obecných religionistických problémů takovým způsobem, aby více odpovídala tomu, co se v daných speciálních oborech skutečně dělá a akcentuje, a co se také skutečně učí.

Jak jste se dočetli v předchozí kapitole, u státnice vám bude zadána otázka z obecné religionistiky i ze specializace, ale zároveň se nečeká, že budete hovořit o dvou odlišných věcech, že budete mít jakési dvě nezávislé prezentace. Naopak budete mít prezentaci jednu jedinou, a ta by zároveň měla být konzistentní. Měla by se zaměřovat na problémy vycházející z vaší specializace, ale tyto problémy by měla uvést v rámci, který by vyjasnil jejich teoretickou (tj. obecnou) relevanci. Jinými slovy, to poslední, co po vás chceme, je, abyste začali sebe i nás utápět v nesouvislých detailech. Měli byste se naopak zaměřit na určité konkrétní problémy své specializace s tím, že chcete objasnit a) jak jsou v rámci speciálních bádání artikulovány a řešeny a proč, a b) jakou mají teoretickou relevanci pro řešení obecnějších otázek, které si religionisté kladou. Pokud se tedy při přípravě na zkoušku přistihnete při tom, že dokážete předkládat nejrůznější výčty, kategorizace, nebo že máte tendenci dlouze rozebírat detaily, ale zároveň si nedokážete zodpovědět otázku, proč se tím vlastně zabýváte, a proč tak podrobně, tak jste právě odhalili, že vaše příprava se neubírá správným směrem. Porozumění smyslu, a tedy širší relevanci toho, čím se zabýváte, je to první, čemu byste měli věnovat pozornost.

V tematických okruzích jednotlivých specializací je tato záležitost často – tam, kde jsme to dokázali – ošetřena velice jednoduchým způsobem. Jestliže některá témata z obecné religionistiky jsou vymezena formulací před a za dvojtečkou (viz Formulace tematických okruhů), pak řada témat specializací je vymezena stejnou, nebo různým způsobem uzpůsobenou formulací tématu před dvojtečkou, a směrem ke speciálním problémům je rozvedena za dvojtečkou. V těchto případech byste tedy neměli mít nejmenší problém uvést konkrétní speciální bádání do obecnějšího teoretického kontextu. V jiných případech je strategie jiná. Stávalo se například to, že některá konkrétní obecná témata nebylo možné v dané specializaci vůbec zohlednit, avšak jiná se v ní ukázala jako neobyčejně nosná a v akademické diskusi i v kurzech hojně probíraná. V takovém případě bylo tedy určité obecné téma v zásadě vynecháno, nebo spojeno s jiným, a toto jiné téma, nebo téma vzniknuvší takovým spojením bylo v daném okruhu rozvedeno několika úžeji vymezenými dílčími problémovými okruhy.

Pokud se ptáte, co máte dělat, když by se náhodou stalo, že se vám u zkoušky sejde obecný tematický okruh, který ve vaší specializaci nebyl vůbec zohledněn z důvodu své irelevantnosti pro danou oblast bádání, pak vězte, že i takovou irelevantnost lze věrohodně věcně objasnit.

Komentovaný přehled tematických okruhů

Níže tedy konečně následuje přehled zkušebních okruhů se stručnými komentáři.

1) Pojem náboženství

1. esencialistický a konstruktivistický přístup k tvorbě pojmů
2. náboženství jako vědecký pojem
3. ideologické a mocenské aspekty tvorby a užívání pojmů, ideologizace pojmu náboženství
4. dějiny pojmu náboženství
5. problém univerzálnosti pojmu náboženství
6. hranice pojmu náboženství: náboženství a kultura, náboženství a společnost, náboženství a religiozita, náboženství a magie, náboženství a právo, náboženství a filosofie, náboženství a umění
7. pojem náboženství a posvátno: mezi fenomenologií náboženství, sociologií a antropologií
8. diskuse o původu náboženství a náboženskosti

Komentář:

Význam tohoto okruhu je vám patrně jasný. Jakkoliv vědecké disciplíny jako třeba biologie nemají příliš často potřebu věnovat se pojmům, jež je vymezují, v daném případě pojem života, pro religionistiku se stal pojem náboženství velkým problémem. Došlo k tomu jednak proto, že religionisté tento výrazně ideologicky zakotvený moderní teoretický konstrukt zvolili jako prostředek svého sebevymezení vůči jiným humanitním a sociálněvědním disciplínám, jednak patrně také v důsledku velké nedočkavosti při vysvětlování toho, čím lidské aktivity s tímto pojmem spojené, jsou. A tak zatímco biologové zaměřují svou pozornost na řadu konkrétních problémů a otázek s nadějí, že desetiletí či staletí rozvíjení jejich vědní tradice je přivedou blíže k tomu, aby aspoň částečně pochopili, co je vlastně život a jak je možný, religionisté se začali s pojmem náboženství divoce ohánět, aniž by se snažili ujasnit o čem a proč vlastně mluví, a zpočátku si mysleli, že jsou vlastně velmi snadno schopni „fenomenů“, jímž se zabývají, vysvětlit. To se pochopitelně ukázalo jako velmi troufalá ambice, o to troufalejší, o co nepropracovanější a naivnější byla teorie i metodologie, jíž k její naplnění využívali. Tato nedočkavost počátků pochopitelně vzbudila velkou kritiku vycházející

z podrobného zkoumání toho, co to tedy religionisté vlastně dělají, když se náboženstvím takto divoce ohání. A tato kritika představuje v jistém smyslu největší, možná jediný velký, pokrok ve studiu náboženství a vede k tomu, že se religionisté mnohdy příliš unáhlených ambic vzdávají a začínají se zabývat důkladným výzkumem rozmanitých relevantních skutečností v naději, že desetiletí či staletí rozvíjení takové poctivé výzkumné tradice jim umožní poněkud porozumět tomu, co lidé dělají, když dělají náboženství, respektive věci, jež si tak religionisté zvykli nazývat. Těmto možná trochu unáhleným snahám, jejich objasnění a kritice a důsledkům této kritiky je věnován tento tematický okruh.

Doporučená četba:

- Asad, Talal, „What Might an Anthropology of Secularism Look Like?“, in: id., *Formations of the Secular: Christianity, Islam, Modernity*, Stanford: Stanford University Press 2003, 21–66.
- Asad, Talal, „The Construction of Religion as an Anthropological Category“, in: id., *Genealogies of Religion: Discipline and Reasons of Power in Christianity and Islam*, Baltimore – London: Johns Hopkins University Press 1993, 27–54.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Construction“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 3–28.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Maintenance“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 29–51.
- Braun, W., „Religion“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 3–21.
- Boyer, Pascal, „What Is the Origin?“, in: id., *Religion Explained: The Human Instincts that Fashion Gods, Spirits and Ancestors*, New York: Basic Books 2001, 1–50.
- Durkheim, Émile, *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikúmené 2002, 9–56.
- Feil, Ernst, *Religio: Die Geschichte eines neuzeitlichen Grundbegriffs vom Frühchristentum bis zur Reformation* (Forschungen zur Kirchen- und Dogmengeschichte), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1986, 273–281.

- Fitzgerald, Timothy, „A Critique of ‚Religion‘ as a Cross-Cultural Category“, *Method and Theory in the Study of Religion* 9/2, 1997, 91–110.
- Fitzgerald, Timothy, „Playing Language Games and Performing Rituals: Religious Studies as Ideological State Apparatus“, *Method and Theory in the Study of Religion* 15, 2003, 209–254.
- Geertz, Clifford, „Náboženství jako kulturní systém“, in: id. *Interpretace kultur: Vybrané eseje*, Praha: SLON 2000, 103–145.
- Guthrie, Stewart, „Animal Animism: Evolutionary Roots of Religious Cognition“, in: Ilkka Pyysiäinen – Veikko Anttonen (eds.), *Current Approaches in the Cognitive Science of Religion*, London – New York: Continuum 2002, 38–67.
- Hanegraaff, Wouter J., „Defining Religion in Spite of History“, in: Jan G. Platvoet – Arie L. Molendijk (eds.), *The Pragmatics of Defining Religion: Contexts, Concepts and Contests*, 1999, Leiden: Brill 1999, 337–378.
- King, Richard, „Disciplining Religion“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 35–61.
- Lewis-Williams, David, *Mysl v jeskyni*, (Galileo sv. 9), Praha: Academia 2007, 249–277, 318–341.
- Masuzawa, Tomoko, *The Invention of World Religions: Or, How European Universalism Was Preserved in the Language of Pluralism*, Chicago: University of Chicago Press 2005, 1–33.
- Pyysiäinen, Ilkka, „A New Theory of Magic“, in: id., *Magic, Miracles, and Religion: A Scientist’s Perspective*, Walnut Creek: AltaMira Press 2004, 90–112.
- Smith, Jonathan Z., „Religion, Religions, Religious“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 269–284.
- Smith, Wilfred Cantwell, *The Meaning and End of Religion*, Minneapolis: Fortress Press 1991 (1. vyd. 1962), 1–80.
- Sjöblom, Tom, „Spandrels, Gazelles and Flying Buttresses: Religion as Adaptation or as a By-Product“, *Journal of Cognition and Culture* 7/3–4, 2007, 293–312.

- Sørensen, Jesper, „Religion in Mind: A Review Article of the Cognitive Science of Religion“, *Numen* 52/4, 2005, 465–494.
- Václavík, David, „Klasifikace“, in: id., *Sociologie nových náboženských hnutí*, Praha: Malvern 2007, 11–33.
- Valtrová, Jana, „Konceptualizace ‚náboženství‘ v kontextu křesťanských misí“, in: ead., *Středověká setkání s ‚jinými‘: Modloslužebníci, židé, saraceni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha: Argo 2011, 134–141.
- Wiebe, Donald, „Význam přirozené zkušenosti ‚nepřirozeného‘ světa pro otázku vzniku náboženství“, *Religio* 19/1, 2011, 3–26.
- Zbírál, David, „Fingerprinting the Concept of Religion: The Legacy of Medieval Inquisitors“, nepublikovaný rukopis, 2007. [Studijní materiály RLZkM Státní magisterská zkouška z religionistiky.]
- Zbírál, David, „Osobní religiozita, náboženství a členství: Případ Armanna ‚Pungilupa‘ z Ferrary“, *Religio: Revue pro religionistiku* 19/2, 2011, 147–178.

2) Komparace, klasifikace, genealogie

1. komparace a postupy vytváření pojmů, typologií a genealogií
2. typologie a genealogie jako vědecké reprezentace skutečnosti: předpoklady, výstavba, účel
3. monotetické a polytetické typologie
4. genealogické a analogické komparace
5. ideologické a náboženské klasifikace a komparace: my a oni, posvátné a profánní, čisté a nečisté, původní a odvozené, pravé a falešné, náboženské a kvazináboženské/kryptonáboženské jevy aj.
6. tradiční evropská klasifikace lidských společenství (křesťané, „mohamedáni“, židé, „pohané“) a její ozvuky v religionistice, meze a možnosti interkulturního srovnávání
7. etické a emické klasifikace reality, problém dominance a respektu badatelů vůči aktérským výpovědím, vztah mezi světem aktéra a světem vědce

Komentář:

Komparace je základní technika, jejíž pomocí vědci dobývají poznání. Staví vedle sebe různé věci, aby zbystrili svou pozornost a lépe si všímali různých specifik a zvláštností, jež by je podnítily ke kladení užitečných otázek. Dá se říci, že prostřednictvím komparace vědci rozvíjí svou teoretickou citlivost. Klasifikace, tedy třídění empiricky uchopitelných dat do různě organizovaných systémů kategorií, a genealogie, obdoba téhož, pokud jde ovšem o snahu porozumět proměnám, jež přináší čas, jsou pak dva typy výsledků provádění komparací, a zároveň nástroje, které umožňují přesněji formulovat problémy a dále analyticky pracovat s daty.

O komparaci a vytváření klasifikací a genealogií ale platí totéž, co o všech ostatních teoretických prostředcích vědy: vědci přebírali a dále rozvinuli postupy, které naprosto běžně používá každý člověk ve svém každodenním životě. A stejně důležité je to, že především jako produkty lidské poznávací aktivity, fungují klasifikace a genealogie také jako prosté popisy skutečnosti. Jinými slovy, ve vědě, stejně jako v jiných oblastech lidské aktivity se stávají součástí etablovaného řádu chápaného často nikoliv jako řád lidského poznávání, ale jako popis uspořádání světa. Tím pochopitelně nabývají zásadní praktický význam a stávají se důležitým prostředkem jak organizace lidských životů a společností, tak pochopitelně také prostředkem, jehož pomocí lze toto organizování efektivním způsobem vědecky reflektovat. Pro společenské vědce jsou tedy jak užitečným nástrojem jejich činnosti, tak velmi důležitým předmět jejich zájmu.

S tím souvisí ta skutečnost, že ve vědě často nabývají výrazně ideologickou povahu tím, že se skutečně tváří jen jako prostředek objektivního poznání, ale pochopitelně, jako každý teoretický metodický nástroj, slouží specifickým cílům a nesou sebou řadu praktických důsledků, přičemž tato vazba mezi praxí a teorií bývá přílišným nekritickým zdůrazňováním objektivity poznání, respektive přílišnou simplifikací toho, co tato objektivita znamená, poněkud zamlžována. Tento okruh je věnován přesně těmto komplexním vztahům v podobách, jaké nabývají v rámci religionistického bádání.

Doporučená četba:

- Antalík, Dalibor, „Závěr“, in: id., *Jak srovnávat nesrovnatelné: Strategie mezináboženské komparace*, (Sborníky, slovníky, učební texty 31), Praha: Oikúmené 2005, 188–203.
- Doležalová, Iva, „Jonathan Z. Smith a diskuse o počátcích křesťanství“, *Religio* 5/1, 1997, 63–69.
- King, Richard, „The Power of Definitions: A Genealogy of the Idea of the

- „Mystical“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 7–34.
- Leeuw, Gerardus van der, „Epilegomena“, in: Břetislav Horyna – Helena Pavlincová, *Dějiny religionistiky*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2001, 265–271.
 - Martin, Luther H., „Comparison“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 45–57.
 - Masuzawa, Tomoko, *The Invention of World Religions: Or, How European Universalism Was Preserved in the Language of Pluralism*, Chicago: University of Chicago Press 2005, 37–104, 207–256.
 - Paden, William, „Worlds“, in: id., *Religious Worlds: The Comparative Study of Religion*, Boston: Beacon Press 1988, 51–65.
 - Paden, William, „Srovnávací perspektiva v religionistice“, in: id., *Bádání o posvátnu: Náboženství ve spektru interpretací*, (Religionistika 11), Brno: Masarykova univerzita 2002, 81–99.
 - Smith, Jonathan Z., „Classification“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 35–45.
 - Smith, Jonathan Z., „Differential Equations: On Constructing „the Other“, in: id., *Relating Religion: Essays in the Study of Religion*, Chicago – London: University of Chicago Press 2004, 230–250.
 - Smith, Jonathan Z., „In Comparison Magic Dwells“, in: id., *Imagining Religion. From Babylon to Jonestown*. Chicago – London: The University of Chicago Press 1982, 19–35.
 - Smith, Jonathan Z., „On Comparison“, in: id., *Drudgery Divine: On the Comparison of Early Christianities and the Religions of Late Antiquity*, (Chicago Studies in the History of Religion / Jordan Lectures in Comparative Religion 14), Chicago: The University of Chicago Press – London: School of Oriental and African Studies, University of London 1990 (paperback 1994), 36–53. [Analogické a genealogické komparace.]
 - Václavík, David, „Klasifikace“, in: id., *Sociologie nových náboženských hnutí*, Praha: Malvern 2007, 11–33.
 - Valtrová, Jana, „Konceptualizace „náboženství“ v kontextu křesťanských misí“,

in: ead., *Středověká setkání s „jinými“: Modloslužebníci, židé, saraceni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha: Argo 2011, 134–141.

- Weber, Max, „Objektivita sociálněvědního a sociálněpolitického poznání“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené²2009, 7–63.
- Zbiral, David, „Označení, typologie a genealogie středověkých herezí: Inspirace a výzvy pro teorii religionistiky“, *Religio: Revue pro religionistiku* 18/2, 2010, 163–190: 163–167, 185–189.

3) Jazyk, význam, interpretace

1. vysvětlení a rozumění ve studiu náboženství
2. promluva jako jednání a analýza diskurzu
3. jednání jako promluva: význam jednání, sociologie každodennosti, praktické verifikace interpretace jednání
4. znak a význam
5. náboženství jako systém symbolů: symbol jako archetyp (psychoanalýza, M. Eliade a totální hermeneutika) versus symbol jako situačně a kontextuálně podmíněný znak (C. Geertz a symbolická antropologie)
6. struktura a význam
7. role náboženství v interpretaci/konstrukci světa: W. Paden a pojem „náboženských světů“, sociální konstruktivismus, *actor-network theory* a mnohočetné skutečnosti
8. narativita a konstrukce skutečnosti v pramenech
9. narativita a konstrukce skutečnosti ve vědeckém textu
10. slovo a čin: moc slova v mýtu a rituálu, magie, propaganda

Komentář:

Z uvedených témat je patrné, že tento okruh je nesmírně rozmanitý. To, co mu dává jednotu, je skutečnost, že řeč je nejen jedním ze zásadních prostředků uchopování (konstruování) skutečnosti, ale že je zároveň významným prostředkem utváření a udržování pospolného života jakožto nástroj komunikace. To však není vše, řeč totiž není jen prostředkem

výměny informací, jak by mohl někdo konceptu komunikace rozumět. Prostřednictvím řeči lidé také něco dělají, různě na sebe působí, tedy interagují, a jak již bylo také řečeno, prostřednictvím mluvení také manipulují se svým prostředím. A aby toho nebylo málo, jako pro společenské vědce, stejně jako pro obyčejné aktéry společenského dění, je pro nás užitečné číst také mimořečové jednání lidí jako způsob komunikace. Stejně, jako lidé něco dělají tím, že něco říkají, tak tím, co dělají, také obvykle něco říkají, sdělují nějakou informaci.

Pro lidi v běžném životě je praktické pochopení těchto složitých vztahů záležitostí elementární sociální inteligence a vlastně samozřejmostí, jíž je ovšem o to těžší reflektovat, o co je samozřejmější. Tradicím vědecké reflexe lidského života snad i proto trvá někdy poněkud déle, než tuto běžnou sociální inteligenci integrují do své teoretické výbavy. I o tom je tento tematický okruh. A jak je z toho, co zde píšu, zřejmé, znovu se v něm reflexe společenskovedné teorie rozmanitě proplétá s reflexí toho, co lidé běžně dělají, říkají a sami různým způsobem reflektují. V neposlední řadě do tohoto okruhu pronikají otázky toho, jakými způsoby různé lidské jazykové projevy, i různá mimo jazyková jednání, která je v daných situacích užitečné pojímat jako formy promlouvání, uchopovat různými analytickými postupy, které mají sociální vědy k dispozici.

Doporučená četba:

- Bachtin, Michail Michajlovič, „Marxizmus a filozofia jazyka“, in: M. M. Bachtin – V. N. Vološinov, *Marxismus, freudismus, filozofia jazyka*, Bratislava: Pravda 1986, 173–382.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Construction“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 3–28.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Maintenance“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 29–51.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas, „Institucionalizace“, in: iid. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*, Brno: CDK 1999, 51–93.
- Berger, Peter L. – Luckmann, Thomas, „Jazyk a věděni v každodenním životě“, in: iid. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*, Brno: CDK 1999, 39–50.
- Bourdieu, Pierre, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 121–152.

- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25.
- Bourdieu, Pierre, „Za vědu o dílech“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 41–68.
- Fisher-Rosenthal, Wolfram – Rosenthal, Gabriele, „Analýza narativně-biografických rozhovorů“, *Biograf* 24, 2001, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=v2402> [18. 9. 2011].
- Foucault, Michel, „Co je to autor?“, in: id., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha: Svoboda 1994, 41–74.
- Foucault, Michel, „Řád diskursu“, in: id., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha: Svoboda 1994, 7–39.
- Fujda, Milan, „Bouře ve sklenici vody? K několika nejasnostem ohledně povahy ‚skutečného‘, ‚konstruovaného‘ a ‚redukcionismu‘“, *Biograf* 52–53, 2010, 67–74.
- Garfinkel, Harold, „Common Sense Knowledge of Social Structures: The Documentary Method of Interpretation in Lay and Professional Fact Finding“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Engelwood Cliffs 1967, 76–103.
- Garfinkel, Harold, „Studies of the Routine Grounds of Everyday Activities“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall 1967, 35–75.
- Geertz, Clifford, *Interpretace kultur*, Praha: SLON 2000, 13–42, 103–147.
- Geertz, Clifford, „From the Native's Point of View: On the Nature of Anthropological Understanding“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 55–72.
- Gellner, Ernest, „Od komunity ke společnosti“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 33–61.
- Gellner, Ernest, „Příchod onoho druhého“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 62–80.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Hamar, Eleonóra, „Narativní identita“, in: ead., *Vyprávěná židovství: O narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*, Praha: SLON 2008, 14–68.

- King, Richard, „Sacred Texts, Hermeneutics and World religions“, in. id. *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 62–81.
- Konopásek, Zdeněk, „Co znamená interpretovat text?“, <http://zdenek.konopasek.net/docs/Konopasek-Co-znamenava-interpretovat-text.pdf>, [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách I: Teoretické motivace“, *Biograf* 7, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=703> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách II: Metodologické motivace“, *Biograf* 8, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=802> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách III: Reflexivní impuls“, *Biograf* 9, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=902> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „V čem spočívá pravda náboženské skutečnosti? Sociologický pohled na mariánská zjevení a démonické posedlosti“, *Biograf* 52–53, 2010, 89–101.
- Latour, Bruno, „On Recalling ANT“, in: John Law – John Hasard (eds.), *Actor Network Theory and After*, Oxford – Malden: Blackwell Publishing – The Sociological Review 1999, 15–24.
- Latour, Bruno, *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press 2007, 1–156.
- Merton, Robert K., „Nepředvídané důsledky sociálního jednání“, in: id. *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 116–131.
- Merton, Robert K., „Sebenaplnující se proroctví“, in: id., *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 196–219.
- Mol, Annemarie, „Ontological Politics: A Word and Some Questions“, in: John Law – John Hasard (eds.), *Actor Network Theory and After*, Oxford – Malden: Blackwell Publishing and The Sociological Review 1999, 74–89.
- Paden, William E., „Náboženská interpretace náboženství: pohled zevnitř“, in: id., *Bádání o posvátnu: Náboženství ve spektru interpretací*, Brno: Masarykova univerzita 2002, 101–123.

- Paleček, Jan, „Mariánský zázrak ve světle sociologie, sociologie ve světle slunečního zázraku“, *Biograf* 52–53, 2010, 41–66.
- Penner, Hans H., „Interpretation“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 57–75.
- Rappaport, Roy A., *Ritual and Religion in the Making of Humanity*, Cambridge: Cambridge University Press 1999, 139–164.
- Ricoeur, Paul, *Úkol hermeneutiky*, Praha: Filosofia 2004.
- Tweed, Thomas A., *Crossing and Dwelling: A Theory of Religion*, Cambridge, MA: Harvard University Press 2006, 29–79.
- Weber, Max, „Základní sociologické pojmy“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené² 2009, 133–168.
- Županov, Ines G., *Disputed Mission: Jesuit Experiments and Brahmanical Knowledge in Seventeenth-century India*, New Delhi: Oxford University Press 1999, 1–42.

4) Identita a reprezentace

1. pojmy identity a reprezentace a jejich význam pro religionistiku
2. náboženství, identita, reprezentace: role, vztahy, prostředky
3. náboženství a etnicita, náboženský univerzalizmus a náboženský partikularizmus
4. kolektivní, osobní a situační aspekty náboženské identity
5. narativní konstrukce identity
6. politika identity: reprezentace, marginalizace, hybridita
7. identita v diaspoře a emigraci
8. hranice reprezentace a sebe-reprezentace, orientalizmus, postkoloniální teorie
9. reprezentace „jiného“, etnocentrismus, stereotypní představy o náboženských menšinách a konkurenčních náboženstvích (obsahy a mechanismy jejich utváření)

10. sebereprezentace, úloha „jiného“ v budování vlastní náboženské identity

11. identita badatele ve výzkumu

Komentář:

Identita znamená v nejobecnějším smyslu to, jak sami sobě rozumíme, za koho se považujeme. Problematika reprezentace souvisí s tím, že jak sebe samotné, tak jiné (nejen lidi, ale i věci nejrůznější povahy od předmětů denní potřeby po emoce, prožitky, problémy apod.) různě pojmenováváme, zobrazujeme. Co více, tomu, kým sami jsme, obvykle rozumíme také prostřednictvím toho, že víme, kým nejsme, či kým být nechceme, jinými slovy, že se vůči něčemu či někomu vymezujeme. Vše, s čím zacházíme, včetně nás samých, uchopujeme tedy prostřednictvím nějakých reprezentací, které vůči sobě navzájem rozmanitým způsobem vztahujeme.

Pokud o tom ale hovořím tímto způsobem, předpokládám již, že identita, stejně jako reprezentace není nic stálého a neměnného. Jsou to opět spíš různé teoretické prostředky, sloužící poznávání a jednání ve vědě stejně jako v každodenním životě, a jako takové jsou podmíněné konkrétními situacemi a konkrétními problémy, které jsou na pořadu dne. Tuto věc si vědci často začali ve všech důsledcích uvědomovat až díky lidem, kteří začali hovořit o svých problémech a pocitech vyplývajících z toho, že jim prostředky užívané v jejich společnosti pro artikulace identit její různých příslušníků, nedávaly možnost se jejich prostřednictvím plně identifikovat. Měli buď pocit, že nepatří nikam, nebo že spíš náleží tam i onam, a všude jen tak trochu, a především, nikde vlastně není jejich přítomnost úplně akceptována, nebo se oni sami nejsou schopni s danými identitami ztotožnit. Ať už to byli Indové žijící v Briminghamu, Vietnamci, kteří se narodili v Česku, černé lesbické feministky, nebo homosexuální katolíci, začali nám ukazovat, že hranice utvářené různými reprezentacemi různých identit jsou problematické, že mnoho lidských osudů nepojmou a nutí tak lidi, jež tyto osudy nesou, mnohdy i velmi bolestivě improvizovat, experimentovat, čelit ústrkům a neporozumění, domáhat se ze všech sil práva na vlastní lidskost. Tím nás znovu upozornili, že společenská věda hodná toho jména, nemůže takové hranice brát prostě jako neproblematický fakt, jež sama replikuje ve svých vlastních reprezentacích skutečnosti, ale že spíše musí začít být vnímavá k tomu, co se na těchto hranicích děje, aby dosáhla jisté míry porozumění tomu, jak tyto hranice vznikají, udržují se a rozpadají, a před jaké problémy staví různé lidi konkrétní formy jejich existence.

Doporučená četba:

- Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London – New York: Verso 1995, 9–36.

- Asad, Talal, „Muslims and European Identity: Can Europe Represent Islam?“, in: Elizabeth Hallam – Brian V. Street (eds.), *Cultural Encounters: Representing „Otherness“*, London – New York: Routledge 2000, 11–27.
- Bhabha, Homi, „Cultures In-Between“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 53–60.
- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25.
- Foucault, Michel, „Co je to autor?“, in: id., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha: Svoboda 1994, 41–74.
- Foucault, Michel, „Meze reprezentace“, in: id., *Slova a věci*, Brno: Computer Press 2007, 169–194.
- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Gellner, Ernest, *Nations and Nationalism*, Oxford: Basil Blackwell 1990 (1. vyd. 1983), 8–52.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Grossberg, Lawrence, „Identity and Cultural Studies: Is That All There Is?“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 87–107.
- Hamar, Eleonóra, „Narativní identita“, in: ead., *Vyprávěná židovství: O narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*, Praha: Sociologické nakladatelství 2008, 14–68.
- Hall, Stuart, „Who Needs 'Identity'?“, in: Hall, S. – du Gay, P., *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 1996, 1–17.
- Hall, Stuart, „The Work of Representation“, in: id. (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 1997, 13–74.
- Holliday, Adrian – Hyde, Martin – Kullman, John, *Intercultural Communication: An Advanced Resource Book*, London – New York: Routledge 2005, 1–50.

- Chakrabarty, Dipesh, „Postcoloniality and the Artifice of History: Who Speaks for Indian ‚Pasts‘?“, in: Ranjit Guha (ed.), *A Subaltern Studies Reader 1986–1995*, New Delhi: Oxford University Press 2000, 263–294.
- King, Richard, „Beyond Orientalism? Religion and Comparativism in a Postcolonial Era“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge 1999, 187–218.
- King, Richard, „The Politics of Privatization: Indian Religion and the Study of Mysticism“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 161–186.
- Konopásek, Zdeněk, „Sociologie jako *power play*“, *Sociológia* 28/2, 1996, 99–126.
- Lidchi, Henrietta, „The Poetics and the Politics of Exhibiting Other Cultures“, in: Stuart Hall (ed.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage 1997, 151–222.
- MacKay, D. Bruce, „Ethnicity“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 96–110.
- Joy, Morny, „Postcolonial Reflections: Challenges to Religious Studies“, *Method and Theory in the Study of Religions* 13, 2001, 177–195.
- Ochs, Elinor – Capps, Lisa, „Narrating the Self“, *Annual Review of Anthropology* 25, 1996, 19–43.
- Pagden, Anthony, *The Fall of Natural Man: The American Indian and the Origins of Comparative Ethnology*, Cambridge: Cambridge University Press 1982, 57–108.
- Rose, Nikolas, „Identity, Genealogy, History“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 128–151.
- Said, E., *Orientalism*, New York: Vintage 1994, 11–41.
- Spivak, Gayatri Chakravorty, „Can the Subaltern Speak?“, in: Cary Nelson – Lawrence Grossberg (eds.), *Marxism and the Interpretation of Culture*, Urbana and Chicago: University of Illinois Press 1988, 271–316.
- Todorov, Tzvetan, *Dobytí Ameriky: Problém druhého*, Praha: Mladá fronta 1996, 217–236.

- Valtrová, Jana, „Úvod“, „Modloslužebníci mnoha různých sekt“, in: ead., *Středověká setkání s „jinými“: Modloslužebníci, židé, saraceni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha: Argo 2011, 10–14, 110–133.
- West, Cornel „The New Politics of Difference“, in: Lemert, Charles (ed), *Social Theory: The Multicultural and Classic Readings*, Boulder: Westview Press ²1999, 521–532.

5) Prožívání, zkušenost, kognice, emoce

1. možnosti odlišení náboženské a nenáboženské zkušenosti
2. typy náboženské zkušenosti (tanec, zpěv, změněné stavy vědomí, vidění, trans, bolest, disciplinace těla, sounáležitost se společenstvím, víra, mystika, zhnusení, konverze, pochybnost, prožívání porušení norem, vina aj.), kritické zhodnocení typologií náboženské zkušenosti
3. různé typy náboženské zkušenosti a tělo
4. vliv duality tělesného a netělesného na religionistické interpretace náboženské zkušenosti: subjekt prožívání, „autenticita“ prožitku, „náboženskost“/ „nenáboženskost“ zkušenosti v závislosti na prostředcích
5. náboženská zkušenost a jazyk
6. problém interpretace náboženské zkušenosti: strategie explanační a rozumějící, etické a emické
7. role učení a kreativity v utváření náboženské zkušenosti: meze a možnosti
8. náboženství a emoce
9. zkušenost v diskusích o původu náboženství (animismus, kognitivní teorie o původu náboženství aj.)
10. náboženství a psychotropie: autotropní a teletropní mechanismy a jejich vliv na náboženské jednání člověka

Komentář:

„Náboženská zkušenost“ býval kdysi jeden z ústředních religionistických pojmů, který našel bohaté využití především ve studiu mystiky. Část religionistů se dokonce domnívala, že je schopna porozumět podstatě „náboženské zkušenosti“, a tím přijít na kloub samé

podstatě náboženství. Nutno podotknout, že v těchto teoretických souvislostech byl pojem zkušenosti používán se stejnou lehkostí a naivitou jako pojem náboženství. Mimochodem to vedlo k tomu, že studie zaměřené na tuto problematiku byly nesmírně etnocentrickými pracemi, postavenými na velmi specifických modernistických intelektuálních představách o náboženství a zkušenosti, které ale měly reprezentovat velice univerzální transkulturní obsah. Tato oblast bádání byla tedy pozdější kritikou prakticky zničena. Přesto pojem zkušenosti není v kontextu religionistiky vůbec irrelevantní, a řada teoretických přístupů si to uvědomuje a hledá nové způsoby, jak s ním pracovat.

Rozsah problémů, jimž se religionistika v této souvislosti věnuje se však výrazně rozšířil. Především se v tomto kontextu začalo mnohem více pozornosti věnovat tělu a tomu, čemu se říká techniky těla. Začalo se také více vycházet z toho, že schopnost zakoušet určité prožitky je spojena se cvičením, osvojováním si kompetencí k takovému zakoušení. Že tedy zkušenost nepřichází sama prostřednictvím dotyku posvátné skutečnosti, ale že je výsledkem pěstování, tréninku, rozvíjení jistých možností citlivosti. S tím je ovšem spojeno též to, že specifické zkušenosti znamenají také specifické způsoby poznávání a jsou spojené se specifickými pojmovými aparáty či jinými prostředky uchopování skutečnosti. A nakonec, má zakoušení specifických podnětů také výraznou emoční dimenzi, je spojeno s prožíváním radosti, smutku, ale také nevolnosti, hrůzy, bolesti či extáze. Pokud má smysl hovořit o nějaké „náboženské zkušenosti“, pak se nevyhnutelně jedná o dimenzi lidského života, která je mnohonásobně bohatší než se nám zdá, když takovou zkušenost zredukujeme na „mystická vytržení“.

A nutno říci, že různé kulturně etablované způsoby práce s podněty způsobujícími pocity od hrůzy a bolesti po radost a slast, zaběhané způsoby disciplinace těla či jeho uschopňování k prožívání specifických druhů prožitků, jsou zatím mnohem rozvinutější, než schopnosti sociálních věd, zvláště pak religionistiky, je teoreticky reflektovat.

Doporučená četba:

- Alcorta, Candace S. – Sosis, Richard, „Ritual, Emotion, and Sacred Symbols“, *Human Nature* 16/4, 2005, 323–359.
- Barsalou, Lawrence W. – Barbey, Aron K. – Simmons, W. Kyle – Santos, Ava, „Embodiment in Religious Knowledge“, *Journal of Cognition and Culture* 5/1, 2005, 14–57.
- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Společnost jako subjektivní realita“, in: id., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*, Brno: CDK 1999, 127–180.

- Carrette, Jeremy, „William James“, in: J. Corrigan, *The Oxford Handbook of Religion and Emotion*, Oxford: Oxford University Press 2008, 419–437. [Zhodnocení Jamesova přístupu k „náboženským emocím“.]
- Careter, Simon – Mike Michael, „Here Comes the Sun: Shedding Light on the Cultural Body“, in: Helen Thomas – Jamilah Ahmed (eds.), *Cultural Bodies: Ethnography and Theory*, Malden – Oxford – Carlton: Blackwell Publishing 2004, 260–282.
- Deeley, Peter Quinton, „The Religious Brain: Turning Ideas into Convictions“, *Anthropology and Medicine*, 11, 2004, 245–267.
- Fitzgerald, Timothy, „Experience“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 125–140.
- Foucault, Michel, „O genealogii etiky“, in: id., *Myslení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 265–299.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a tratat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.
- Gellner, Ernest, „Od komunity ke společnosti“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 33–61.
- Gellner, Ernest, „Příchod onoho druhého“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 62–80.
- James, William, „Mysticism“, in: id., *Druhy náboženské zkušenosti*, Praha: Melantrich 1930, 229–250.
- King, Richard, „The Power of Definitions: A Genealogy of the Idea of the ‚Mystical‘“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and ‚the Mystic East‘*, London – New York: Routledge, 7–34.
- Lewis-Williams, David, „Religious Experience“, in: id., *Conceiving God: The Cognitive Origin and Evolution of Religion*, London: Thames & Hudson 2010, 139–160.
- Mauss, Marcel, „Techniques of the Body“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 50–68.
- Paden, William E., „Náboženská interpretace náboženství: pohled zevnitř“, in: id., *Bádání o posvátnu: Náboženství ve spektru interpretací*, Brno: Masarykova univerzita 2002, 101–123.

- Rowatt, Wade C. – Kirkpatrick, Lee A., „Dimensions of Attachment to God and Their Relation to Affect, Religiosity, and Personality Constructs“, *Journal for the Scientific Study of Religion* 41, 2002, 637–651.
- Sharf, R., „Experience“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 94–117.
- Shilling, Chris, „Musical Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 127–147.
- Shilling, Chris, „Sociable Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 148–172.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62.
- Shils, Edward, „The Endurance of the Past Objects“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 63–161.
- Smail, Daniel L., *On Deep History and the Brain*, Berkeley – Los Angeles: University of California Press 2008, 215–259.
- Whitehouse, Harvey, „Teorie dvou modů náboženskosti“, *Religio: Revue pro religionistiku* 17/2, 2009, 209–230.
- Wiebe, Donald, „Význam přirozené zkušenosti ‚nepřirozeného‘ světa pro otázku vzniku náboženství“, *Religio: Revue pro religionistiku* 19/1, 2011, 3–26.

6) Paměť, tradice, obraz, text

1. přenos náboženských představ a praxí
2. ústní a písemná tradice: šíření, uchovávání, proměny, mezigenerační přenos
3. sdílená paměť, tradice a sociální vyjednávání
4. kontinuita a diskontinuita tradice
5. hmotná kultura jako externalizovaná paměť: artefakt, stavba, kulturní krajina
6. paměť a tělo: ritualizovaná činnost, zpěv, recitace, zdobení, oděv, poznačování a pozměňování těla
7. obraz, tisk a písmo jako technologie a jejich vliv na proměny tradice

8. autorita, závaznost, uzavřenost, kanonicita textu; situačnost, nahodilost, kontextualita a pragmatismus jeho interpretace
9. text a textualita v sociálních vědách
10. textualismus: nadměrný důraz na „posvátné texty“ ve studiu náboženství, jeho důsledky a alternativy
11. metody práce s písemnými prameny v religionistice
12. věda jako tradice

Komentář:

Velká část toho, čím se religionisté zabývají, jsou otázky identity a reprezentace. Pokud hovoří například o křesťanech, hovoří vlastně o lidech, kteří se mohou, nebo nemusí identifikovat s určitými reprezentacemi, a o celé řadě problémů, které jsou tím spojené. Identity a reprezentace jsou ale vždy velmi úzce provázané s rozmanitými způsoby uchovávání, předávání a kreativního využívání kulturních zdrojů, jež shrnujeme pojmem tradice. Protože jde ale o uchovávání, předávání a využívání či rozvíjení, jde vždycky také o pamatování i zapomínání, což znamená také proměny, změny důrazů, aktualizace v konkrétních podmínkách a situacích. A paměť pochopitelně není ničím, co by existovalo kdesi ve vzduchoprázdnu. Paměť je vždycky nějaký materiál, který uchovává nějaká data, a je jedno, jestli jsou to nuly a jedničky uspořádané na pevném disku, rozličným způsobem uchovávané zápisy v lidském mozku, knihovni regály naplněné svazky knih, písmena vrytá do kamene, nebo stříhy oblečení a výšivky na něm, či tvary vepsané do železa jako různé podoby pluhu nebo naběračky na přepuštěné máslo.

Způsob, jakým je paměť materiálně uchovávána má ale pochopitelně důsledky pro to, jak a co si lidé pamatují a jaké možnosti mají s tímto pamatovaným obsahem nakládat. Paměť ztělesněná v každoročním rituálu, v písni, jež se zpívá při konkrétní příležitosti, paměť vytesaná do skály, napsaná v papyrovém svitku, tištěné knize, harddisku webového serveru, nebo vyrytá do nepálené hlíny dává pochopitelně různé možnosti k obsahu, jež nese přistupovat, šířit jej a dále jej přetvářet. Pokud pak chceme rozumět tomu, jak se tradice uchovávají a proměňují, vznikají a zanikají, musíme si být těchto důsledků aspoň rámcově vědomi. A nakonec, pokud chceme skutečně důkladně rozumět tomu, co jako vědci děláme, kde se vzaly problémy, jež řešíme, a kam můžeme své poznání smysluplně posouvat, musíme si být dobře vědomi toho, kde se nacházíme v tradici vědeckého bádání, jemuž se věnujeme.

Při pohledu na bohatost problémů naznačených tímto prostým výčtem člověk zalituje toho, jak dlouho se religionistika utápěla v tom, co Richard King označil jako „textuální předsuděk“, aniž by se vůbec začala tázat po kulturním významu a dosahu rukopisně a tis-

kem šířených textů a po způsobech, jakými je v různých kontextech s texty vůbec nakládáno. I po této stránce se našťěstí v posledních desetiletích mnohé změnilo.

Doporučená četba:

- Berger, Peter L., „Religion and the World-Construction“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. 1967), 3–28.
- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Společnost jako objektivní realita“, in: iid., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, 51–127.
- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Základy vědění v každodenním životě“, in: iid., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, 25–50.
- Bourdieu, Pierre, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 121–152.
- Bourdieu, Pierre, „Scholastické hledisko“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 153–166.
- Bourdieu, Pierre, „Za vědu o dílech“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 41–68.
- Boyer, Pascal, „What Supernatural Concepts Are Like“, in: id., *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*, New York: Basic Books 2001, 51–91.
- Donald, Merlin, „Human Cognitive Evolution: What We Were, What We Are Becoming.“, *Social Research* 60/1, 1993, 143–170.
- Eisenstein, Elizabeth L., *The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early-Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press 1979, 43–71.
- Fujda, Milan – Lužný, Dušan, „Modernizace, tradice a kulturní přenos“, in: iid., *Oddaní Kršny: Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2010, 193–216.
- Gellner, Ernest, „Od komunity ke společnosti“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 33–61.

- Gellner, Ernest, „Příchod onoho druhého“, in: id., *Pluh, meč a kniha: Struktura lidských dějin*, Brno: CDK 2001, 62–80.
- Gross, David, „Reappropriating Tradition through Its Traces“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 92–106.
- Gross, David, „Rethinking Tradition“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 77–91.
- Gross, David, „Survivals and Fabrications“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 62–76.
- Gross, David, „The Meaning of Tradition“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 8–19.
- Goody, Jack, *The Logic of Writing and the Organization of Society*, Cambridge: Cambridge University Press 1996, 1–44.
- Goethals, Gregor, „Escape from Time: Ritual Dimension of Popular Culture“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 1997, 117–132.
- Halbwachs, Maurice, „Language and Memory“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 43–45.
- Halbwachs, Maurice, „The Reconstruction of the Past“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 46–51.
- Halbwachs, Maurice, „The Localization of Memories“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 52–53.
- Halbwachs, Maurice, „Religious Collective Memory“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 84–119.
- Halbwachs, Maurice, „Social Classes and their Traditions“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 120–166.
- Halbwachs, Maurice, „Conclusion“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 167–189.

- Halbwachs, Maurice, „Individuální a kolektivní paměť“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 50–92.
- Halbwachs, Maurice, „Kolektivní a historická paměť“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 93–135.
- Halbwachs, Maurice, „Kolektivní paměť a čas“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 136–184.
- Halbwachs, Maurice, „Kolektivní paměť a prostor“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 185–227.
- Havelka, Miloš, „Poznání – paměť – identita a několik obecnějších úvah“, *Dějiny – teorie – kritika* 4/2, 2007, 256–270.
- Hobsbawm, Eric, „Introduction: Inventing Traditions“, in: Eric Hobsbawm – Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 1989, 1–14.
- King, Richard, „Sacred Texts, Hermeneutics and World Religions“, in: id. *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 62–81.
- Ong, Walter, *Technologizace slova*, Praha: Karolinum 2006, 9–154.
- Pyysiäinen, Ilkka, „Holy Book: The Invention of Writing and Religious Cognition“, in: id., *Magic, Miracles, and Religion: A Scientist's Perspective*, Walnut Creek: AltaMira Press 2004, 160–171.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62.
- Shils, Edward, „Patterns of Change and Stability in Tradition“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 262–290.
- Shils, Edward, „Stability and Change in Tradition“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 195–212.
- Shils, Edward, „The Endurance of the Past Objects“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 63–161.
- Shils, Edward, „The Endurance of Past Practices“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 162–194.
- Shils, Edward, „Why Traditions Change: Endogenous Factors“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 213–239.

- Shils, Edward, „Why Traditions Change: Exogenous Factors“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 240–261.
- Smith, Jonathan Z., „Sacred Persistence: Toward a Redescription of Canon“, in: id., *Imagining Religion: From Babylon to Jonestown*, Chicago: University of Chicago Press – London 1988, 36–52.
- Stock, Brian, „History, Literature, Textuality“, in: id., *Listening for the Text: On the Uses of the Past*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1990, 16–29.
- Stock, Brian, „Max Weber, Western Rationality, and the Middle Ages“, in: id., *Listening for the Text: On the Uses of the Past*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1990, 113–139.
- Stock, Brian, „Textual Communities: Judaism, Christianity, and the Definitional Problem“, in: id., *Listening for the Text: On the Uses of the Past*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1990, 140–158.
- Stock, Brian, „Tradition and Modernity: Models from the Past“, in: id., *Listening for the Text: On the Uses of the Past*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1990, 159–172.
- Tracy, David, „Writing“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 383–395.
- White, Robert A., „Religion and Media in the Construction of Cultures“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 1997, 37–64.
- Whitehouse, Harvey, „Teorie dvou modů náboženskosti“, *Religio* 17/2, 2009, 209–230.

7) Tělo, tělesnost, sexualita, gender

1. tělo, sexualita a řád: náboženská regulace tělesnosti a sexuality
2. tělo, identita a reprezentace: reprezentace těla a tělesnosti v náboženstvích, gender a pohlaví, kategorie genderu ve studiu náboženství (vymezení, přínos, problémy, příklady), sexuální identita a jinakost v náboženstvích, genderové stereotypy a koloniální subjekt, náboženská marginalizace na základě genderu/

- pohlaví, veřejný diskurz a genderová dominance, tělo a autorita (tělesná disciplína jako zdroj autority, odlišné tělo a moc)
3. náboženské regulace přijímání a překračování rolí a identit: pohlaví, gender, transgender, sexuální jinakost, homosexualita
 4. kategorie genderu ve studiu náboženství: vymezení, přínos, problémy, příklady
 5. náboženská marginalizace na základě genderu/pohlaví, veřejný diskurz a genderová dominance, genderové stereotypy a koloniální subjekt
 6. tělo, identita a reprezentace: utváření sebe sama a utváření „jiného“ v praxích a diskurzech orientovaných na tělo
 7. dualita tělesné a netělesné složky člověka: různé přístupy (vykazatelná empirická skutečnost, projev nežádoucího vlivu křesťanské nauky o člověku na vědu, univerzální intuitivní model lidské kognice) a jejich důsledky pro studium náboženství a prožívání
 8. marginalizace těla a překonávání tělesných omezení, netělesné a „ne zcela tělesné“ identity
 9. tělo a autorita (tělesná disciplína jako zdroj autority, odlišné tělo a moc)
 10. tělo a paměť (tělo jako médium)
 11. tělo a společenství: tělesné pohyby a učení, ritualizované jednání, možnosti a regulace společenského styku (pohlavní styk, manželství, jídlo aj.)
 12. dotek, stopa, esence: přenos, nakažlivost, magické a rituální působení, znečištění, posvěcení
 13. sexuální symbolika a konstrukce světa
 14. genderové odlišení a oddělení v náboženstvích, problém genderové odlišnosti religiozity
 15. feministické interpretace náboženství (feministické kritiky tradic, feministické sociální teorie) a jejich kritika

Komentář:

Přestože, jak jsme viděli, učinit člověka schopným zažívat určitou zkušenost znamená učinit pro ni vnímavým také jeho tělo, přestože lidé ve všech kulturách, o nichž máme zprávy, z řady praktických důvodů i důvodů, které nám příliš praktické na první pohled přijít nemusí, věnovali disciplinaci těla, usměrňování jeho možností a rozvíjení jeho schopností, stejně jako proměně jeho podoby mnoho energie. Přestože tělo, ať již oblečené, nebo nahé,

bylo a je pro mnohé první nástroj, který je po ruce, aby bylo možné jím vyjádřit kým jsme, přestože péče o živé, nově narozené i mrtvé tělo, nebo tělo nemocné představovala a představuje jeden z hlavních problémů, který jsou lidé v rozličných společnostech nuceni řešit. Přestože se tělo stává velice snadno prostředkem nebo znakem umístění člověka na určité místo ve společnosti, v její hierarchii, nebo naopak vyloučení z ní, přesto, že tělo člověka je nejdostupnější prostředek, jehož pomocí jej lze kontrolovat a ovládat, přesto všechno se sociální vědci začali tělu a tomu, jak s ním lidé a společnosti nakládají, důkladně věnovat teprve v posledních několika desetiletích. A přes nepopiratelný význam těla a tělesnosti, sexu, pohlaví a genderu v těch rozmanitých aktivitách, které máme na mysli, když mluvíme o náboženství, tvářila se religionistika ještě celkem nedávno tak, jakoby tělo vůbec neexistovalo, a jakoby vše, co s náboženstvím souvisí, bylo především záležitostí „ducha“.

Byl to pochopitelně projev jedné z těch etnocentrických představ, které si moderní vědecké myšlení s konceptem náboženství spojilo, a kterými se chtělo zabývat jakožto univerzálními atributy lidství. Protože si ale i religionistika pomalu začíná všimnout výše uvedených problémů, které začaly otevírat zejména disciplíny jako antropologie a sociologie, a protože nám na Ústavu religionistiky FF MU přijde velice smysluplné věnovat zvýšenou pozornost této tematicky a empiricky bohaté oblasti, jejíž výzkum je však spíše v začátcích, klademe na tento okruh problémů tak velký důraz, že si zasloužil své plnohodnotné místo i u magisterských státních závěrečných zkoušek.

Doporučená četba:

- Boyarin, Daniel, „Gender“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 117–136.
- Butler, Judith, „From Bodies that Matter“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 164–175.
- Douglas, Mary, „External Boundaries“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 114–128.
- Douglas, Mary, „Internal Lines“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 129–139.
- Douglas, Mary, „Introduction“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 1–6.

- Douglas, Mary, „Powers and Dangers“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 94–113.
- Douglas, Mary, „Ritual Uncleaness“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 7–28.
- Douglas, Mary, „The System Shattered and Renewed“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 159–179.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.
- Foucault, Michel, „O genealogii etiky“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 265–299.
- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Foucault, Michel, *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění*, Praha: Hermann a synové 1999, 9–60.
- Hamar, Eleonóra, „Náboženství a tělo: Teoretické perspektivy v diskursu religionistiky“, in: Iva Doležalová – Eleonóra Hamar – Luboš Bělka (eds.), *Náboženství a tělo*, (Central European Religious Studies 3), Praha: Malvern – Brno: Masarykova univerzita 2006, 15–22.
- Hertz, Robert, „The Pre-eminence of the Right Hand: A Study in Religious Polarity“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 30–40.
- LaFleur, William, „Body“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 36–55.
- Mauss, Marcel, „Techiques of the Body“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 50–68.
- Morgan, Sue, „Feminist Approaches“, in: Peter Connolly (ed.), *Approaches to the Study of Religion*, London: Continuum 1999, 42–73.
- Renzetti, Claire M. – Curran, J. Daniel, „Gender a spiritualita“, in: iid., *Ženy, muži a společnost*, Praha: Karolinum 2003, 418–456.

- Scott, Joan W., „Gender: A Useful Category of Historical Analysis“, *American Historical Review* 91/5, 1986, 1053–1075.
- Shilling, Chris, „Conclusion“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 198–209.
- Shilling, Chris, „Contemporary Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 47–72.
- Shilling, Chris, „Introduction“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 1–23.
- Shilling, Chris, „Musical Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 127–147.
- Shilling, Chris, „Sociable Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 148–172.
- Thompson, Edward P., „Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 495–511.
- Turner, Terence „The Social Skin“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 83–103.
- Warne, Randi R., „Gender“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 140–154.

8) Začátek, konec, zrození, smrt

1. náboženské představy a praxe ve vztahu ke zvládnání smrti
2. rituální zvládnání smrti
3. živí a mrtví: komunikace, vazby a distinkce, hierarchie, jejich projevy v hmotné kultuře
4. smrt a životní cíle: přetrvávání a nesmrtnost, nesmrtnost jako cíl, tělo a přetrvávání/nesmrtnost, disciplinace, odměna, sociální vázanost životních cílů

5. zvláštní smrt: sebevražda, rituálně způsobená smrt, lidská oběť, sebeobětování, smrt mimořádné bytosti
6. vědomí smrtelnosti a otázka původu náboženství
7. zrození a smrt v obřadech životního cyklu: kontinuita a diskontinuita života
8. rituální zvládání nečistoty „počátků“ a „konců“: plození, rození, nemoc, smrt, rozklad
9. zrození a smrt, vznik a zánik v mytologii a kultu
10. pojem eschatologie a jeho problémy, univerzální a individuální eschatologie, prezentní a futurální eschatologie

Komentář:

Tento okruh je do velké míry rozvinutím okruhu předchozího. Zrození a smrt jsou věci, které se týkají především lidského těla. Lidé v rozličných kulturách vypracovali četné způsoby, jak pečovat o nově narozené tělo i o mrtvé zbytky člověka, a s touto péčí samozřejmě souvisí snahy o to, jak velké změny jako zrození a smrt začlenit do společenského života, jak takové příchody a odchody zvládnout prostřednictvím toho, že se nějak skloubí s řádem běžného života, protože zrození a smrt, běžnou součástí života jsou. Toto skloubení s řádem, nebo zvládání, ale pochopitelně také nabývá podobu celé řady představ o tom, jaký je vztah mezi přicházejícím a odcházejícím tělem a člověkem, který je s ním identický, nebo jej jen nosí a mění jako šaty apod. A podobně jako se lidé snaží zvládat počátky i konce individuálních životů svých blízkých, uvažují mnohdy také o počátcích a koncích světa jako celku, o umírání a znovuzrození, které je z některých úhlů pohledu – a v souvislosti s různými způsoby vedení života – jakoby vlastní i samotnému světu, který člověk obývá. Rozmanité způsoby, jak lidé v rozličných kulturách otázky po koncích a začátcích kladou, jak se s konci a začátky vyrovnávají, a jak se s tímto vším vyrovnává samotná religionistika, a co se svým zaměřením na taková témata snaží zjišťovat, je věnován tento okruh.

Doporučená četba:

- Boyer, Pascal, „Why is Religion about Death?“, in: id., *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*, New York: Basic Books 2001, 203–228.
- Eliade, Mircea, „Regenerace času“, in: id., *Mýtus o věčném návratu: Archetypy a opakování*, Praha: Oikúmené 1993, 38–64.

- Gennep, Arnold van, „Narození a dětství“, „Pohřební obřady“, in: id., *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*, (Mythologie 1), Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997, 54–66, 136–152.
- Weber, Max, „Vznik a počátky náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 119–142.
- Weber, Max, „Problém teodiceje“, „Spása a znovuzrození“, „Cesty ke spáse a jejich vliv na způsob života“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 249–308.

9) Mýtus

1. pojem mýtu a jeho vývoj: filozofická a teologická kritika a reflexe mýtu (antika, středověk, osvícenství, ateismus, pozitivismus a empiricismus, demytologizace, postmodernismus), pozitivní hodnocení mýtu (antika, renesance, romantismus, hlubinná psychologie, New Age)
2. problém žánrových charakteristik mýtu, možnosti klasifikace mýtů (kosmogonie, kosmologie, aitiologie apod.)
3. mýtus a jazyk: specifika náboženského jazyka, mýtus jako projev náboženského jazyka, sémiotika mýtu, strukturální analýza mýtu, mýtus jako mentální reprezentace
4. stabilita a plasticita mýtu: principiální samozřejmost a vnitřní (emická) kritika mýtu
5. mýtus jako prostředek prožívání a interpretace světa, noetický a ontologický výklad mýtu, mýtus jako model „pro něco“ a model „něčeho“
6. mýtus a společenské vztahy: ustavování, legitimizace a delegitimizace společenských vztahů v mýtu, mýtus a identita, mytické klasifikace, mytické příběhy ve veřejných diskurzích, ideologie jako aplikace mýtu, interakce mytických vyprávění, mýty v transkulturní komunikaci, zhroucení a opuštění mýtu
7. mýtus a paměť: uchovávání, předávání, přetváření a zapominání
8. mýtus a historie: dějiny jako mýtus versus dějiny jako předmět historické vědy, koncept dějinnosti a nadčasovost mýtu, narativní konstrukce historie a přítomná identita

9. mýtus jako systém symbolů: mýtus v hlubinné psychologii, totální hermeneutice a symbolické antropologii

10. vztah mýtu k rituálu

Komentář:

Mýtus je další pojem, který má v religionistice zásadní místo od jejích počátků. A je to znovu pojem, který byl v souvislosti s příliš domýšlivým sebepochopením moderního Evropana a jeho vztahu k „necivilizovanému“ světu obtěžkán těžkými břemeny, která učinila naše snahy o pochopení toho, jakým způsobem fungují různé formy vyprávění a jaké role ve společenském životě plní, spíše těžkopádnější a beznadějnější než efektivnější. Efektivně sloužil spíše k tomu, aby vyloučil celé lidské společnosti a kultury z nároku na skutečné vědění, než aby umožnil porozumět tomu, co člověk dělá, když vypráví, naslouchá a aktualizuje tato vyprávění při řešení svých každodenních problémů. Tento okruh je tedy zase zčásti o problémech, před něž pojem mýtu religionisty postavil, respektive které si konkrétními způsoby jeho konstruování sami způsobili, a zčásti o tom, jak lze s vyprávěními, jež nazýváme „mytická“, nakládat, pokud se snažíme porozumět tomu, jak lidé a společenství pracují s vlastními identitami, jak utváří, předávají a přetváří tradice v nichž žijí, jak jejich prostřednictvím udržují a přetváří paměť, kterou vespolek sdílí, jak a jaký svými příběhy vytváří svět, který obývají.

Doporučená četba:

- McCutcheon, Russell T., „Myth“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 190–209.
- Eliade, Mircea, *Pojednání o dějinách náboženství*, Praha: Argo 2004, 399–425.
- Eliade, Mircea, „The Structure of Myths“, „Mythologies of Memory and Forgetting“, in: id., *Myth and Reality*, New York – Evanston: Harper & Row 1963, 1–20, 114–138.
- Girard, René, „Co je to mýtus?“, in: id., *Obětní beránek*, Praha: Lidové noviny 1997, 31–55.
- Joy, Morny, „Postcolonial Reflections: Challenges to Religious Studies“, *Method and Theory in the Study of Religions* 13, 2001, 177–195.
- Jung, Carl Gustav, „Vědomí a nevědomí“, „Nevědomí jako mnohočetné vědomí“, „Pattern of behaviour a archetyp“, in: id., *Archetypy a nevědomí*, (Výbor z díla C. G. Junga 2), Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka 1999, 37–74.

- Lévi-Strauss, Claude, „Předehra“, in: id., *Mythologica I: Syrové a vařené*, (Capricorn 14), Praha: Argo 2006, 13–45.
- Lévi-Strauss, Claude, „Struktura mýtů“, in: id., *Strukturální antropologie I*, (Capricorn 18), Praha: Argo 2006, 182–204.
- Lévy-Bruhl, Lucien, „Závěry“, in: id., *Myslení člověka primitivního*, (Capricorn 2), Praha: Argo 1999, 339–352.
- Malinowski, Bronislaw, „Myth in Primitive Psychology“, in: id., *Magic, Science and Religion*, New York: Doubleday 1951, 96–101.
- Robertson Smith, William, „Lecture I“, *Lectures on the Religion of the Semites*, Edinburgh: Black 1889, 1–28 (nové vydání: Robert A. Segal (ed.), *The Myth and Ritual Theory: An Anthology*, Oxford – Malden: Blackwell 1998, 17–34).
- White, Hayden, „Fikce faktické reprezentace“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 153–168.
- White, Hayden, „Historický text jako literární artefakt“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 105–128.

10) Rituál

1. pojem rituálu: ritualizované a neritualizované chování, náboženský a nenáboženský rituál, rituál a kult, rituál a magie, rituální chování živočichů
2. výklad rituálu: závazný význam, mnohovýznamovost a odlišnosti v interpretaci, význam naučený versus vnitřně produkovaný, problém intencionality rituálu, spontánní exegetická reflexe
3. emické a etické interpretace rituálu: vztah mezi emickými a etickými interpretacemi, nakládání s emickými interpretacemi rituálu v religionistice, cíle emických a etických interpretací rituálu
4. rituál jako nástroj strukturování prostoru a času: periodické a neperiodické rituály, přechodové rituály, rituály životního cyklu, rituály vymezení prostoru
5. rituál jako tělesný akt a performance: role gest, tance, zpěvu, rytmizace, recitace, hry aj.
6. rituál a sociální vztahy: utváření, potvrzování a rušení sociálních vztahů, hierarchie, koheze, konflikt, vyjednávání, oddělení

7. rituál a komunikace: etologické vymezení rituálu, rituál jako forma komunikace (verbální, tělesné, symbolické, prostorové apod.), význam nadlidské (kontraintuitivní) agence, modlitba a oběť
8. rituál a násilí: rituální násilí, ritualizace násilí
9. rituál a paměť: důsledky aktivace rozdílných typů paměti na podobu náboženského rituálu
10. rituál a agence: role nadlidských činitelů v náboženském rituálu
11. vztah rituálu k mýtu

Komentář:

Pojem rituálu se stal zejména ve fenomenologické tradici jakýmsi dvojčetem pojmu mýtu. Vztah vyprávění a typizovaného jednání uspořádaného podle více či méně jasných pravidel se ale ukázal komplexnější než jako vztah aktualizace vyprávění v jednání. V řadě kontextů se ukázalo, že přinejmenším „oficiální“ verze mytologie nemají s prováděnými rituály mnoho společného, a že jejich spojování opět bylo ze strany religionistů trochu ukvapené a empiricky neuzemněné. Zároveň měli religionisté zbytečně brzy příliš jasno o rozdílu mezi náboženskými a nenáboženskými rituály. Když byl pojem náboženství podroben kritické dekonstrukci, ukázalo se, že religionisté nejsou příliš často schopni předložit jasné znaky toho čím se zdánlivě neproblematicky „náboženské“ typizované jednání podřízené pravidlům více či méně jasným všem zúčastněným liší od jeho nenáboženských forem. A zároveň se tak ukázalo, že vnímavost pro to, co se děje v běžné konverzaci o počasí, nebo co se děje, když chirurg následuje standardizovaný postup, aby zbavil nemocného kýly, nebo když psychoterapeut rozebírá se svým klientem problémy v jeho manželství, může být pro porozumění tomu, co se děje při setkání dvou bráhmanů, při tom, když šaman hledá duši nemocného, aby ji přivedl zpět, nebo když kartářka vykládá osud, mnohem relevantnější, než by se mohlo na první pohled zdát. Tím také už naznačuji, že chápat rituál jako v zásadě nesmyslné jednání, které má svůj účel prostě a jenom ve svém provedení, nebo naopak jako jednání, jehož jediným cílem je nenápadně, bez vědomí jeho účastníků, sledovat cíl, jakým je například zajištění sociální soudržnosti, je dobré jen ve velice specifických teoretických kontextech. Neboť to, co se prostřednictvím rituálů děje, k čemu jej lidé využívají, jaké cíle rituálním jednáním naplňují, co a proč jim umožňuje, je neobyčejně rozmanité, a každé spoutání této rozmanitosti v zájmu jasnější teorie je vždy ospravedlnitelné pouze jako prostředek k řešení jasně artikulovaných problémů.

Doporučená četba:

- Baudy, Dorothea, „Ethology“, in: Jens Kreinath – Jan Snoek – Michael Stausberg (eds.), *Theorizing Rituals: Issues, Topics, Approaches, Concepts*, (Numen Book Series: Studies in the History of Religions 114,1), Leiden – Boston: E. J. Brill 2006 (paperback 2008), 345–359.
- Burkert, Walter, „Culture in a Landscape: Situating Religion“, in: id., *Creation of the Sacred: Tracks of Biology in Early Religions*, London – Cambridge: Harvard University Press 1996, 1–33.
- Douglas, Mary, „Ritual Uncleaness“, „Powers and Dangers“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concepts of Pollution and Taboo*, New York: Vail-Ballou Press 1980, 7–28, 94–113.
- Durkheim, Émile, „Hlavní rituální postoje“, in: id., *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*, Praha: Oikúmené 2002, 325–445.
- Eliade, Mircea, *Pojednání o dějinách náboženství*, Praha: Argo 2004, 267–327.
- Gennep, Arnold van, „Klasifikace rituálů“, in: id., *Přechodové rituály: Systematické studium rituálů*, (Mythologie 1), Praha: Nakladatelství Lidové noviny 1997, 11–21.
- Girard, René, „Násilí a magie“, in: id., *Obětní beránek*, Praha: Lidové noviny 1997, 56–67. [Původ rituálu v kolektivním násilí.]
- Goethals, Gregor, „Escape from Time: Ritual Dimension of Popular Culture“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 1997, 117–132.
- Grimes, Ronald L., „Ritual“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 259–270.
- Malinowski, Bronislaw, *Magic, Science and Religion, and Other Essays*, Garden City: Doubleday 1955, 25–35 [= id., „Rational Mastery by Man of His Surroundings“, in: Arthur C. Lehmann – James E. Myers (eds.), *Magic, Witchcraft, and Religion: An Anthropological Study of the Supernatural*, Mountain View: Mayfield Publishing Company 1989, 289–294].
- McCauley, Robert N. – Lawson, Thomas E., *Bringing Ritual to Mind: Psychological Foundations of Cultural Forms*, Cambridge: Cambridge University Press 2002, 8–37.

- Rappaport, Roy A., *Ritual and Religion in the Making of Humanity*, Cambridge: Cambridge University Press 1999, 23–69.
- Robertson Smith, William, „Lecture I“, *Lectures on the Religion of the Semites*, Edinburgh: Black 1889, 1–28 (nové vydání: Robert A. Segal (ed.), *The Myth and Ritual Theory: An Anthology*, Oxford – Malden: Blackwell 1998, 17–34).
- Robbins, Jill, „Sacrifice“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 285–298.
- Smith, Jonathan Z., „To Take Place“, in: id., *To Take Place: Toward Theory in Ritual*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 96–119.
- Staal, Frits, „The Meaninglessness of Ritual“, *Numen* 26, 1979, 2–22.
- Turner, Victor, „Liminarita a communitas“, in: id., *Průběh rituálu*, Brno: Computer Press, 95–127: 95–122.
- Whitehouse, Harvey, „Teorie dvou modů náboženskosti“, *Religio: Revue pro religionistiku* 17/2, 2009, 209–230.

11) Objekty kultu a úcty

1. vědecké konceptualizace objektů kultu a úcty (posvátné, nadpřirozené, nadlidské, kontraintuitivní), etické reflexe emických konceptualizací (antropomorfizace a personifikace)
2. co a proč se stává objektem kultu a úcty?
3. typy vztahů k objektům kultu: podřízení se, uctívání, láska, příbuzenství, partnerství, nápodoba, identifikace, strach, směna, manipulace, ovládání, odstup, lhostejnost, popírání aj.
4. nadlidští intencionální aktéři jako vzory pro život: stabilita a změna životních podmínek a životních příběhů
5. nadlidští intencionální aktéři jako součást společenství a životního prostředí, jejich lokalizace, představy o jejich přítomnosti či nepřítomnosti, zasahování či nezasahování
6. hmotná kultura kultu, materiální objekt a objekt kultu (totožnost, reprezentace), rituální aktivity a dostupnost předmětů kultu

7. kritické zhodnocení vymezení pojmu náboženství prostřednictvím objektů kultu a úcty
8. kritické zhodnocení kategorií animismus, monoteismus, polyteismus, henoteismus, dualismus, teistická a karmanová náboženství

Komentář:

V některé ze starších verzí reformovaných zkušebních okruhů byl tento okruh pojmenována přibližně „božské bytosti“, nebo něco podobného. Koncept božských bytostí je však asi tak naivní, jako představa, že náboženství je souhrn lidského jednání, jehož prostřednictvím se lidé k božským bytostem vztahují. Nebo, abych byl přesnější, ne, že by to bylo nutně naivní, každopádně však je to pojetí, které religionistice nesmírně svazuje ruce a omezuje její zájem na věci, které mohou být velice málo důležité. Religionisté vycházející z tradice kognitivního studia kultury hovoří třeba o kontraintuitivních intencionálních aktérech. Takové uchopení reality otevírá množství mnohem zajímavějších problémů, jakkoliv samozřejmě množství opět specifickým způsobem omezené tím, k čemu obecněji směřuje pozornost kognitivních přístupů. V kontextu studia zaměřeného spíše na problémy vycházející ze sociologie a antropologie je trochu problematická samotná pozornost nějakému specifickému okruhu intencionálních bytostí. Když je pojmete jako bytosti „obzvláště mocné“ otevírají se zajímavé možnosti studia, protože lidé přisuzují řadě aktérů skutečně zvláštní moc, ať již je to Ježíš Kristus, mocný džin, šaman, významný podnikatel, nebo obzvlášť vlivný politik. Ona „zvláštní moc“ pak pro nás je ale pouze emické vodítko, což pochopitelně nemusí vadit. Záleží prostě na tom, čeho chceme dosáhnout.

Pokud je pojmete jako „ne-lidské“ intencionální aktéry, máme aspoň zdánlivě pevné etické vodítko pro vymezení toho, co nás zajímá, ale zase si výrazně zužujeme pole problémů a souvislostí, jež nás zajímají a lze se ptát, zda je to spíše produktivní, nebo kontraproduktivní. A konečkonců i s tou ne-lidskostí jsme odkázáni na emickou kategorii. Nebyly snad doby, kdy Evropané nepovažovali „necivilizované barbary“ ve svých koloniích za lidi? A co s takovými postavami jako Karel IV., nebo „náš císař z boží vůle“? Jsou to lidé z masa a kostí, nebo jsou to spíše určité legendy a status, tedy velice specifické formy reprezentace, které z nich činí, kým jsou, a které materii jejich fyzického těla bohatě provazují s materii nesčetných znaků jejich role a postavení, a s komplexními představami, jež o nich příslušníci jejich společností sdílí?

Právě tyto komplexní vztahy jsou při tom oblastí, v níž nachází religionistika největší uplatnění. V ní se totiž, v souladu s tvrzením, že „situace definovaná jako reálná, se stává reálnou ve svých důsledcích“ začíná odvíjet síť myšlení a jednání, která lidi spojuje s tím, k čemu mají úctu, i s tím, k čemu ji nemají, pomáhají jim se vymezit vůči četným druhým a spojovat se navzájem v různé pospolitosti, prostě uspořádávat svět, v němž žijí.

Doporučená četba:

- Anttonen, Veikko, „Sacred“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 271–283.
- Boyer, Pascal, „What Supernatural Concepts Are Like“, „Why Gods and Spirits?“, *Religion Explained: The Evolutionary Origins of Religious Thought*, New York: Basic Books 2001, 51–91, 137–167.
- Burkert, Walter, *Creation of the Sacred*, Cambridge: Harvard University Press 2001, 1–34.
- Durkheim, Émile, *Elementární formy náboženského života. Systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikúmené 2002, 9–56.
- Eliade, Mircea, *Pojednání o dějinách náboženství*, Praha: Argo 2004, 21–59.
- Davis, Maryellen, „Mary as Media Icon: Gender and Militancy in Twentieth-Century U.S. Roman Catholic“, in: Lynn Schofield Clark (ed.), *Religion, Media, and the Marketplace*, New Brunswick – New Jersey – London: Rutgers University Press 2007, 123–153.
- Fujda, Milan, „Bouře ve sklenici vody? K několika nejasnostem ohledně povahy ‚skutečného‘, ‚konstruovaného‘ a ‚redukcionismu‘“, *Biograf* 52–53, 2010, 67–74.
- Horyna, Břetislav, „Monoteismus: Krátké dějiny jedinobožství“, in: Břetislav Horyna – Helena Pavlincová (eds.), *Judaismus, křesťanství, islám*, Olomouc: Olomouc²2003, 11–33.
- Konopásek, Zdeněk, „V čem spočívá pravda náboženské skutečnosti? Sociologický pohled na mariánská zjevení a démonické posedlosti“, *Biograf* 52–53, 2010, 89–101.
- Paden, William E., „Gods“, in: William E. Paden, *Religious Worlds: The Comparative Study of Religion*, Boston: Beacon Press²1994 (1. vyd. 1988), 121–140.
- Paleček, Jan, „Mariánský zázrak ve světle sociologie, sociologie ve světle slunečního zázraku“, *Biograf* 52–53, 2010, 41–66.
- Ryba, Thomas, „Manifestation“, in: Willi Braun – Russell T. McCutcheon (eds.), *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 168–189.
- Schüssler Fiorenza, Francis – Kaufman, Gordon D., „God“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 136–160.

- Smith, Jonathan Z., *Map is Not Territory*, Chicago – London: Chicago University Press 1993, 104–129.
- Smith, Jonathan Z., *Relating Religion: Essays in the Study of Religion*, Chicago: Chicago University Press 2004, 101–117.
- Tremplin, Todd, *Minds and Gods: The Cognitive Foundations of Religion*, London – New York: Oxford University Press 2006, 107–142.
- Weber, Max, „Vznik a počátky náboženství“, „Kouzelník – kněz“, „Pojem boha; náboženská etika; tabu“, „Prorok“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 119–176.

12) Čas a prostor

1. náboženské zvýznamňování času a prostoru: členění, vztahovost, vázanost na situaci
2. zvláštní místa, přebývání, putování, exil a návrat: vztah ke zvláštním místům, přicházení a odcházení, přístupnost a nepřístupnost, povinnost a zapovězenost, motivace, role zvláštních míst v konstrukci identity
3. zvláštní místa: status, politické a ekonomické souvislosti
4. mýtus, rituál a zvláštní místo: rituální provoz na zvláštním místě, mýtus a status zvláštního místa
5. tvorba a přenos zvláštního místa
6. pojem myšlené krajiny (*mindscape*), jeho přínos religionistické konceptualizaci prostoru a náboženství
7. mytické a rituální utváření krajiny
8. lokativní a utopické aspekty náboženských tradic (J. Z. Smith)
9. kosmologie, kosmogonie, aitiologie a jejich funkce
10. zvláštní časy: členění a fázování času podle významu a kvality, pravidelnost, kalendář, povinné a zapovězené činnosti v určitých časech
11. čas historie a čas mýtu: různé rytmy času historie a času mýtu, klasifikace času na cyklický a lineární, posvátný a profánní, vratný a nevratný, mechanický a biologický

12. zvláštní čas a rituál: rituální fázování a ovlivňování času, čas a rituál v pojetí Mircei Eliadeho aj.

Komentář:

O času a prostoru platí něco velmi podobného, jako o počátcích a koncích, rození a umírání, zároveň je však v tomto případě třeba obzvlášť zdůraznit, že čas a prostor představují také elementární formy organizování zkušenosti (světa). Trvání a začátek a konec je jakoby jednou nevyhnutelnou dimenzí lidského života. Skutečnost, že člověk má k dispozici tělo omezené velikosti a s omezenými možnostmi, ale zároveň se schopností využívat rozličné nástroje k rozšíření těchto možností a manipulacím přesahujícím bezprostřední tělesné dimenze, pak představuje druhou zásadní dimenzi lidského života. V této dimenzi jde o to, jakou část obyvatelného prostředí je člověk schopen obsáhnout svými aktivitami.

To, o čem zde mluvíme, má tedy cosi do činění s omezeními naší tělesné existence, ale zároveň se to na toto omezení neomezuje. Podstatné je také to, že člověk si potřebuje neustálé proměny, jež sebou život nevyhnutelně nese, včetně proměn vlastního těla a jeho schopností a možností, jakožto i prostředí, v němž se pohybuje a své možnosti a omezení pro tento pohyb, uspořádat tak, aby se dokázal orientovat. Ne na všechna místa, jež jsou ve fyzickém dosahu člověka, lze beztravně, tj. bez nejrůznějších negativních důsledků pro jedince, vstoupit a na nich se pohybovat. Podobně ne všechny činnosti lze vykonávat v jakoukoliv dobu. Bez ohledu na to, zda jsou daná omezení čistě praktická ve smyslu, jakým mi, současní Evropané, Češi, akademici rozumíme „praktičnosti“, nebo zda jsou pro nás obtížněji pochopitelná, jsou tato omezení jako omezení, jimiž se lidské jednání empiricky doložitelně řídí, pro společenskou vědu omezeními faktickými.

A pro nás jako religionisty je znovu důležité to, že řada činností, pravidel, příkazů a zákazů, které si spojujeme s náboženstvím, se těchto faktických omezení týká. Jinými slovy, společensky sdílené konceptualizace sloužící orientaci v životním prostředí a v průběhu života jsou velmi obvykle propojené s dalšími koncepty uspořádávajícími svět a vztahy v něm, se sdílenými vyprávěními, jež se o životě a světě vypráví, s jednáním, po němž je vyžadován soulad s ustavenými pravidly. A v takových konceptualizacích pochopitelně je čas i prostor obvykle poněkud komplexnější, než v ideálním světě newtonovské fyziky. Nakonec je třeba znovu zdůraznit, že ale nejde jen o konceptualizace. Každá konceptualizace jako teoretický výkon slouží praktickým účelům a má praktické důsledky. Orientovat se neznamená jen se v něčem vyznat, ale především dokázat s tím nakládat. Tak kalendáře a hodiny nejsou jen mapami vytvářenými pro radost z mapování, ale nástroji umožňujícími organizovat a plánovat jednání.

Doporučená četba:

- Aveni, Anthony F., „Time“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 314–334.
- Eliade, Mircea, *Pojednání o dějinách náboženství*, Praha: Argo 2004, 359–379.
- Eliade, Mircea, *Mýtus o věčném návratu: Archetypy a opakování*, Praha: Oikúmené² 2009.
- Halbwachs, Maurice, „Kolektivní a historická paměť“, „Kolektivní paměť a čas“, „Kolektivní paměť a prostor“, in: id., *Kolektivní paměť*, Praha: SLON 2009, 93–135, 136–184, 185–227.
- Halbwachs, Maurice, „The Localization of Memories“, „Religious Collective Memory“, in: id., *On Collective Memory*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 52–53, 84–119.
- Meyer, Birgit – Annelies Moors, „Introduction“, in: id. (eds.), *Religion, Media, and the Public Sphere*, Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press 2006, 1–25.
- Smith, Jonathan Z., *Relating Religion: Essays in the Study of Religion*, Chicago: Chicago University Press 2004, 101–117.
- Smith, Jonathan Z., „In Search of Place“, „Father Place“, „To Replace“, in: id., *To Take Place: Toward Theory in Ritual*, Chicago – London: The University of Chicago Press 1992, 1–23, 24–46, 74–95.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, „The Endurance of the Past Objects“, „The Endurance of Past Practices“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62, 63–161, 162–194.

13) Interakce, komunikace, konflikt

1. náboženské interakce: setkávání, výměny, komunikace, konflikt, vzájemné vlivy, akulturace, sdílení symbolů a témat a jejich přenášení do nového kontextu, „synkretismus“, distance a vymezení
2. náboženství a konflikt: náboženský konflikt, náboženství jako prostředek řešení konfliktu, konflikt jako součást náboženské změny

3. násilí jako konstitutivní prvek náboženství a kultury: teoretické perspektivy (S. Freud, R. Girard, W. Burkert, M. Foucault)
4. náboženství a společnost: konformita a konflikt
5. sdílené symboly, konfliktní interpretace: kontroverze a vyjednávání v sociální komunikaci
6. univerzalizmus, perenialismus a symbolické ekvivalence: moc a rozumění v mezináboženské/mezikulturní komunikaci
7. interakce a sociální řád: bádání o náboženství a interpretativní sociologie
8. badatelská tradice jako součást kulturní výměny: misionářské zprávy, orientalismus a počátky religionistiky, postkoloniální teorie

Komentář:

Již jsme se bavili o tradici a paměti, o nakládání s kulturními zdroji, bavili jsme se též o hovoření jako formě jednání a o jednání jako způsobu komunikace, hovořili jsme také o sebeidentifikaci a identifikaci druhých prostřednictvím rozličných reprezentací, o hybriditě a problémech žití mimo hranice ustavených kategorií, resp. reprezentací a identit. To vše, se v tomto okruhu spojuje dohromady, protože přesně v těchto pojmy vymezených oblastech lidského života se začínají dít nesmírně zajímavé věci ve chvílích, kdy dojde k setkání lidí, kteří obývají odlišné sociální světy, a pro něž je tedy obzvláště obtížné si porozumět, nebo prostě bezproblémově akceptovat strategie jednání, jež vůči sobě uplatňují ve vzájemných interakcích, nebo v činnostech, které na ně mají zprostředkovaně velký dopad.

Doporučená četba:

- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Základy vědění v každodenním životě“, in: iid., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, 25–50.
- Bhabha, Homi, „Cultures In-Between“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 53–60.
- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, „Za vědu o dílech“, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25, 41–68, 121–152.
- Burkert, Walter, *Creation of the Sacred*, Cambridge: Harvard University Press 2001, 1–34.

- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.
- Foucault, Michel, *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění*, Praha: Hermann a synové 1999, 9–60.
- Foucault, Michel, *Dějiny šílenství: Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha: Lidové noviny 1993, 5–8, 56–71, 154–168.
- Fujda, Milan – Lužný, Dušan, „Modernizace, tradice a kulturní přenos“, in: iid., *Oddaní Kršny: Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2010, 193–216.
- Fujda, Milan, „Bouře ve sklenici vody? K několika nejasnostem ohledně povahy ‚skutečného‘, ‚konstruovaného‘ a ‚redukcionismu‘“, *Biograf* 52–53, 2010, 67–74.
- Garfinkel, Harold, „Common Sense Knowledge of Social Structures: The Documentary Method of Interpretation in Lay and Professional Fact Finding“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Engelwood Cliffs 1967, 76–103.
- Geertz, Clifford, „Common Sense as a Cultural System“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 73–93.
- Geertz, Clifford, „Centers, Kings, and Charisma: Reflections on the Symbolic Power“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 121–146.
- Girard, René, „Perzekuční stereotypy“, „Co je to mýtus?“, in: id., *Obětní beránek*, Praha: Lidové noviny 1997, 19–30, 31–55.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Gross, David, „Survivals and Fabrications“, „Rethinking Tradition“, „Reappropriating Tradition through Its Traces“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 62–76, 77–91, 92–106.
- Hobsbawm, Eric, „Introduction: Inventing Traditions“, in: Eric Hobsbawm – Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 1989, 1–14.

- Horyna, Břetislav, „Monoteismus: Krátké dějiny jedinobožství“, in: Břetislav Horyna – Helena Pavlincová (eds.), *Judaismus, křesťanství, islám*, Olomouc: Olomouc 2003, 11–33.
- King, Richard, „The Power of Definitions: A Genealogy of the Idea of the ‚Mystical‘“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and ‚the Mystic East‘*, London – New York: Routledge, 7–34.
- King, Richard, „The Politics of Privatization: Indian Religion and the Study of Mysticism“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and ‚the Mystic East‘*, London – New York: Routledge, 161–186.
- Konopásek, Zdeněk, „V čem spočívá pravda náboženské skutečnosti? Sociologický pohled na mariánská zjevení a démonické posedlosti“, *Biograf*, 2010, 52: 89–101.
- Lincoln, Bruce, „Conflict“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 55–70.
- Merton, Robert K., „Nepředvídané důsledky sociálního jednání“, „Sebenaplnující se proroctví“, in: id. *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 116–131, 196–219.
- Paleček, Jan, „Mariánský zázrak ve světle sociologie, sociologie ve světle slunečního zázraku“, *Biograf*, 2010, 52: 41–66.
- Robert, Dana Lee, *Christian Mission: How Christianity Became a World Religion*, Malden: Wiley-Blackwell 2009.
- Sarkar, Sumit, „The Decline of the Subaltern in *Subaltern Studies*“, in: id., *Writing Social History*, New Delhi: Oxford University Press 1998, 82–108.
- Valtrová, Jana, „Poznávání ‚jiného‘ – očekávání, pozorování, komunikace“, „Misie jako sociální kontext setkávání s ‚jinými‘“, in: ead., *Středověká setkání s ‚jinými‘: Modloslužebníci, židé, saracéni a heretici v misionářských zprávách o Asii*, Praha: Argo 2011, 22–48, 49–58.
- Weber, Max, „Prorok“, „Obec“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 163–176, 177–184.
- West, Cornel „The New Politics of Difference“, in: Charles Lemert (ed.), *Social Theory: The Multicultural and Classic Readings*, Boulder: Westview Press 1999², 521–532.

14) Náboženská změna

1. „začátky“, „konce“, „obnovy“ a „úpadky“ náboženství
2. proměny identit a příslušností: větvení a štěpení, odklony a příklony, politika konverzí
3. kontinuita a diskontinuita, stabilita a proměnlivost náboženství, faktory přetrvávání a změny
4. proměny náboženských tradic v interkulturním setkávání
5. proměny náboženských tradic v setkávání různých vrstev kultury a společnosti
6. proměny interpretací tradic a předmětů kultu a úcty

Komentář:

Tento okruh je rozvedením témat, jež se spojují v okruhu předchozím, jen s poněkud odlišným důrazem. Na tomto místě spíše stojí za to zdůraznit, že při jeho promýšlení najdou výrazné uplatnění znalosti a dovednosti spojené s tématem Paměť, tradice, obraz, text, přičemž mnohem větší důraz je na tomto místě kladen na proměnu a heterogenitu, než na stabilitu a relativní homogennost tradic. Za povšimnutí stojí téma č. 1, vymezené termíny v uvozovkách. Co myslíte, půjde nám spíše o to, abyste nám řekli, jak poznáme, že nějaké náboženství upadá, nebo o to, jakou roli sehrávají pojmy úpadku, obnovy apod. v dějinách religionistiky a v její teorii.

Doporučená četba:

- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25, 121–152.
- Dillon, Michele, „Pierre Bourdieu, Religion, and Cultural Production“, *Cultural Studies – Critical Methodologies* 1/4, 2001, 411–429.
- Fujda, Milan – Lužný, Dušan, „Modernizace, tradice a kulturní přenos“, in: iid., *Oddaní Kršny: Haré Kršna v pohledu sociálních věd*, Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2010, 193–216.
- Gross, David, „Survivals and Fabrications“, „Rethinking Tradition“, „Reappropriating Tradition through Its Traces“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 62–76, 77–91, 92–106.

- Hobsbawm, Eric, „Introduction: Inventing Traditions“, in: Eric Hobsbawm – Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press 1989, 1–14.
- Shils, Edward, „Stability and Change in Tradition“, „Why Traditions Change: Endogenous Factors“, „Why Traditions Change: Exogenous Factors“, „Patterns of Change and Stability in Tradition“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 195–212, 213–239, 240–261, 262–290.

15) Společenství, moc, autorita, politika

1. moc, autorita, politika a náboženství: vymezení pojmů a jejich vztahů
2. náboženství a společnost: náboženství a strukturace společnosti, náboženství a sociální koheze, náboženství a sociální řád
3. způsoby organizace náboženského života na úrovni příbuzenství, genderu, vztahu poskytovatel–příjemce služby, státu, individualizované religiozity aj.
4. církve, sekta, kult: kritická reflexe
5. vůdcovství v náboženských společenstvích: typy, pojem charismatu, profesionalizace, legitimita moci
6. moc, hierarchie a vyprávění: ustavování a zpochybňování hierarchií, strategie ovládání a odporu, vztahy úcty a neúcty
7. náboženství jako prostředek legitimizace a delegitimizace politických vztahů
8. role sdílených symbolů v konstituování společenství a kolektivních identit
9. jednání a společnost: jedinec a struktura, interakce a kontext, *actor-network*
10. sociální pole, kapitál, jednání
11. moc a politika studia náboženství: co znamená nestrannost a objektivita, jaké jsou její možnosti a meze, jaký je význam a jaké jsou důsledky situovanosti a interakce v procesu poznávání

Komentář:

Již jsme hovořili o komplexních vztazích, které utváří předivo toho, čemu říkáme úcta. Neméně komplexní předivo vztahů, vzájemně vztažených jednání, nakládání se specifickými znaky, sdílení či odmítání sdílet či akceptovat určitá vyprávění, vyžadování jistého

jednání a konformita, nebo naopak resistance vůči takovým požadavkům, utváří to, čemu říkáme autorita a moc, věci, jež mají blízko k politice, protože jsou svázány s prosazováním toho, co se v daném společenství může etablovat jako legitimní řád.

Opět se zde tedy sbíhají na specifické úrovni kladení teoretických otázek četné problémy, na něž narážíte v souvislosti s klasifikacemi a genealogiemi, jazykem a významem, identitami a reprezentacemi, pamětí a tradicí, tělem, tělesností, sexualitou a genderem, prožíváním a zkušeností, mýtem a rituálem, objekty kultu a úcty, časem a prostorem, interakcí, komunikací a konfliktem, náboženskou změnou, či normou a odchylkou. Jde tedy jen o to si ujasnit souvislosti.

Doporučená četba:

- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Institucionalizace“, „Legitimizace“, „Společnost jako subjektivní realita“, in: iid., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, 51–93, 93–127, 127–180.
- Berger, Peter L., „Religion and the World-Maintenance“, in: id., *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, New York – London: Doubleday 1990 (1. vyd. Garden City NY 1967), 29–51.
- Bourdieu, Pierre, „Prostor společenský a prostor symbolický“, „Ekonomie symbolických statků“, „Scholastické hledisko“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 9–25, 121–152, 153–166.
- Durkheim, Émile, *Elementární formy náboženského života*, Praha: Oikúmené 2001, 109–324.
- Douglas, Mary, „Powers and Dangers“, „Internal Lines“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 94–113, 129–139.
- Dumont, Louis, *Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications*, New Delhi: Oxford University Press 1998, 33–64, 92–183.
- Dülmen, Richard van, „Problémy a perspektivy“, „Témata“, in: id., *Historická antropologie: Vývoj, problémy, úkoly*, Praha: Dokořán 2002, 37–49, 51–78.
- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a tratat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.

- Garfinkel, Harold, „Common Sense Knowledge of Social Structures: The Documentary Method of Interpretation in Lay and Professional Fact Finding“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Engelwood Cliffs 1967, 76–103.
- Geertz, Clifford, „Common Sense as a Cultural System“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 73–93.
- Geertz, Clifford, „Centers, Kings, and Charisma: Reflections on the Symbolic Power“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 121–146.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Gross, David, „The Meaning of Tradition“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 8–19.
- Gross, David, „Rethinking Tradition“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 77–91.
- Gross, David, „Reappropriating Tradition through Its Traces“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 92–106.
- Gross, David, „Subversive Genealogy“, in: id., *The Past in Ruins: Tradition and the Critique of Modernity*, Amherst: The University of Massachusetts Press 1992, 107–119.
- King, Richard, „The Politics of Privatization: Indian Religion and the Study of Mysticism“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge, 161–186.
- King, Richard, „Beyond Orientalism? Religion and comparativism in a postcolonial era“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge 1999, 187–218.
- Latour, Bruno, „On Recalling ANT“, in: John Law – John Hasard (eds.), *Actor Network Theory and After*, Oxford – Malden: Blackwell Publishing – The Sociological Review 1999, 15–24.

- Lease, Gary, „Ideology“, in: Braun, W. – McCutcheon, R. T., *Guide to the Study of Religion*, London: Cassel 2000, 438–451.
- Lincoln, Bruce, „Conflict“, in: Mark C. Taylor (ed.), *Critical Terms for Religious Studies*, Chicago: Chicago University Press 1998, 55–70.
- McCutcheon, Russell T., *Manufacturing Religion*, Oxford: Oxford University Press 1997, 27–51.
- Morris, Brian, *Anthropological Studies of Religion*, Cambridge: Cambridge University Press 1987, 91–131.
- Merton, Robert K., „Nepředvídané důsledky sociálního jednání“, in: id. *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 116–131.
- Merton, Robert K., „Sebenaplnující se proroctví“, in: id., *Studie ze sociologické teorie*, Praha: SLON 2000, 196–219.
- Rychterová, Pavlína, „Pojem a teorie charismatu Maxe Webera v recepci sociálních a historických věd“, *Dějiny – teorie – kritika* 3/2, 2006, 191–202.
- Shilling, Chris, „Sociable Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 148–172.
- Shilling, Chris, „Conclusion“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 198–209.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62.
- Shils, Edward, „The Endurance of the Past Objects“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 63–161.
- Shils, Edward, „The Endurance of Past Practices“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 162–194.
- Shils, Edward, „Why Traditions Change: Endogenous Factors“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 213–239.
- Thompson, Edward P., „Time, Work-Discipline, and Industrial Capitalism“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 495–511.
- Václavík, David, *Sociologie nových náboženských hnutí*, Praha: Malvern 2007, 34–132.

- Weber, Max, „Objektivita‘ sociálněvědního a sociálněpolitického poznání“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené²2009, 7–63.
- Weber, Max, „Pojem boha; náboženská etika; tabu“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 149–162.
- Weber, Max, „Kouzelník – kněz“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 143–148.
- Weber, Max, „Intelektualismus a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 229–248.
- Weber, Max, „Náboženská etika a svět“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 309–340.
- Weber, Max, „Posvátná věrouka; kázání; pastorální péče“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 185–196.
- Weber, Max, „Prorok“, „Obec“ in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 163–176, 177–184.
- Weber, Max, „Stavy, třídy a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 197–228.
- Weber, Max, „Základní sociologické pojmy“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené²2009, 133–168.
- Weber, Max, „Ze sociologie mocenských struktur“, in: id., *Autorita, etika, společnost: Pohled sociologa do dějin*, Praha: Mladá fronta 1997, 45–222.
- White, Hayden, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1973, 11–29. [Vyjde česky jako White, Hayden, *Metahistorie*, Brno: Host 2011.]

16) Specializace, odbornost, laickost a autorita

1. odborník a laik: otázka hranice a vztahu, otázka produkování a konzumace kulturních zdrojů, sdílených symbolů a hodnot
2. odborník jako společenská role: předpoklady, kvalifikace a její nabývání, kompetence a jejich získávání
3. typy náboženských odborníků: šaman, kouzelník, čaroděj, stařec, pamětník, věštec, astrolog, prorok, kněz, asketa, panna, mnich, učenec, právník,

intelektuál, mystik, léčitel, terapeut, konzultant, tanečník, hudebník, vypravěč, básník, recitátor, malíř, misionář, světec, guru, panovník aj.

4. odbornost, status, autorita, charisma
5. charisma a odbornost: společenská stabilita a společenská změna
6. role náboženského odborníka v orální, chirografické, typografické a elektronické kultuře
7. role odborníků a laiků v udržování a proměnách tradice

Komentář:

Jak vidíte, znovu tu zaznívá téma autority, ale nyní v poněkud jiném kontextu. Tento kontext lze uvést tím, že religionistika kdysi měla, a vlastně z velké části doposud má, neblahou tendenci vytvářet „objektivní“ reprezentace náboženských tradic, jejichž hlavní charakteristikou je to, že vlastně vědecky legitimizují nároky na autoritu, respektive ty verze těchto tradic, jejichž prostřednictvím sami sebe reprezentují spíš odborníci (na úkor laiků), často navíc muži (na úkor žen), popřípadě prostě ti, kteří mají větší možnosti utvářet řád dané společnosti (na úkor těch méně mocných). To je velký problém, a vy byste jej měli být schopni i díky studiu záležitostí souvisejících právě třeba s utvářením tradice a udržováním a přetvářením společensky sdílené paměti, jasně artikulovat a vypořádat se s ním.

Z toho však neplyne, že odbornost a laickost, specializace a autorita nemají v náboženských tradicích své místo. To, že bychom neměli podléhat svodu, že „správný“ obraz nějaké tradice získáme od nějaké skupiny odborníků (kterou z mnoha takových skupin bychom si ostatně měli jako relevantní vybrat?), zatímco laici nám nic relevantního neřeknou, obzvlášť pověřivé ženy, neznamená, že specializace, laickost a odbornost, a s nimi spjatá autorita nemají v konstituci vztahů v rozličných společnostech, v utváření společenských hierarchií, v organizaci práce, delegování odpovědnosti atd. zásadní místo. Právě proto, že tak zásadní místo mají, se však nechceme spokojit s tím, že jejich prostřednictvím utvářené vztahy vezmeme jako prostý fakt, s nímž neděláme nic dalšího než to, že jím ospravedlňujeme své reprezentace skutečnosti. Naopak, prostřednictvím procesů spojených s vymezováním laickosti a odbornosti, s osvojováním odborných kompetencí a z toho plynoucími závazky pro ty, kdo jimi disponují, prostřednictvím procesů spojených s připisováním a zpochybňováním autority, s jejich výsledky a důsledky pro různé aktéry společenského dění, se můžeme dozvědět řadu cenných poznatků o fungování společnosti a ustavování řádu, k němuž se lidé rozmanitým způsobem vztahují. Takto zaměřená jsou právě témata tohoto okruhu.

Doporučená četba:

- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Společnost jako subjektivní realita“, in: id., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii věděni*, Brno: CDK 1999, 127–180.
- Bourdieu, Pierre, „Ekonomie symbolických statků“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 121–152.
- Bourdieu, Pierre, „Kapitál nového typu“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 27–40.
- Devine, Fiona – Mike Savage – John Scott – Rosemary Crompton (eds.), *Rethinking Class: Culture, Identities and Lifestyles*, Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan 2005, 1–68.
- Dillon, Michele, „Pierre Bourdieu, Religion, and Cultural Production“, *Cultural Studies – Critical Methodologies* 1/4, 2001, 411–429.
- Douglas, Mary, „Powers and Dangers“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 94–113.
- Eisenstein, Elizabeth L., *The Printing Press as an Agent of Change: Communications and Cultural Transformations in Early-Modern Europe*, Cambridge: Cambridge University Press 1979, 422–450.
- Goody, Jack, *The Logic of Writing and the Organization of Society*, Cambridge: Cambridge University Press 1996, 1–44.
- Goody, Jack, „Africa, Greece and Oral Poetry“, in: id., *The Interface between the Written and the Oral*, Melbourne – New York – Cambridge: Cambridge University Press 1987, 78–109.
- Goody, Jack, „Alternative Paths to Knowledge in Oral and Literate Cultures“, in: id., *The Interface between the Written and the Oral*, Melbourne – New York – Cambridge: Cambridge University Press 1987, 148–166.
- Goody, Jack, „Memory and Learning in Oral and Literate Cultures: The Reproduction of the Bagre“, in: id., *The Interface between the Written and the Oral*, Melbourne – New York – Cambridge: Cambridge University Press 1987, 167–190.
- Goody, Jack – Cole, Michael – Scribner, Sylvia, „Writing and Formal Operations: A Case Study among Vai“, in: Jack Goody, *The Interface between the Written and*

the Oral, Melbourne – New York – Cambridge: Cambridge University Press 1987, 191–208.

- Horsfield, Peter G., „Changes in Religion in Periods of Media Convergence“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 1997, 167–183.
- Riesebrodt, Martin, „Charisma in Max Weber’s Sociology of Religion“, *Religion* 29/1, 1999, 1–14.
- Thompson, John B., „Rozvoj zprostředkované interakce“, „Transformace zviditelňování“, in: id., *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*, Cambridge: Polity Press 1995, 70–122.
- Tomaselli, Keyan G. – Shepperson, Arnold, „Speaking in Tongues, Writing in Vision: Orality and Literacy in Televangelistic Communications“, in: Stewart M. Hoover – Knut Lundby (eds.), *Rethinking Media, Religion, and Culture*, Thousand Oaks – London – New Delhi: Sage Publications 2002, 345–359.
- Wallis, Roy, „The Social Construction of Charisma“, *Social Compass* 29/1, 1982, 25–39.
- Weber, Max, „Intelektualismus a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 229–248.
- Weber, Max, „Kouzelník – kněz“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 143–148.
- Weber, Max, „Posvátná věrouka; kázání; pastorální péče“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 185–196.
- Weber, Max, „Prorok“, „Obec“ in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 163–176, 177–184.
- Weber, Max, „Stavy, třídy a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 197–228.

17) Norma a odchylka

1. utváření a proměny normy a odchylky, dynamika konformity a přestoupení
2. pojmy pověry, lidové víry, magie, hereze, autenticity (pravé a nepravé náboženství, náboženství a kvazináboženství/kryptonáboženství aj.), modloslužebnictví, úpadku, synkretismu v kontextu religionistické reflexe normality a sociálních vztahů
3. normativní a žité náboženství, lidové náboženství a náboženství vzdělanců, malá a velká tradice
4. prostor pro individuální jednání a představy, vyjednávání jeho hranic
5. osobní religiozita v kontextu vyjednávání hranic prostoru pro jednání
6. zvnitřňování a vyjednávání norem: strategie a kompetence a jejich osvojování
7. normy a specifické sociální kategorie: zvláštní požadavky a zvláštní možnosti
8. institucionalizace normy a kontroly: organizační formy a nástroje, pověřené osoby, institucionalizovaná interpretace, morálka, náboženské právo, sankce
9. čisté a nečisté
10. situovanost badatele ve vztahu k normě a odchylce

Komentář:

Jestliže cenným prostředkem objevování toho, jak fungují lidské společnosti, a co utváří životy jejich členů, jsou procesy spojené s konstruováním autority a jejich četné důsledky, pak totéž platí o procesech souvisejících s etablováním a zpochybňováním, vymáháním a rezistencí ve vztahu k normám (psaným i nepsaným) a normotvorným činnostem. A opět zde religionistika těží z toho, že oblasti lidského jednání, které se začaly označovat jako náboženské, mají mnohdy k normotvorným činnostem i resistenci vůči normám a jejich zpochybňování velmi blízko. V těchto činnostech se zachází s tak významnými sdílenými kulturními zdroji a s tak důležitými předměty úcty, že z hlediska zainteresovaných aktérů jde mnohdy o všechno. Velmi často může jít i o život, mnohdy může jít o celý vespolek sdílený svět, jemuž hrozí zánik, nebo si to aspoň mnozí zainteresovaní myslí, což je ve svých důsledcích totéž, nebo téměř totéž.

A opět nejde jen o důležitá témata religionistické reflexe, ale také o zásadní témata reflexe této reflexe. Jak už jsem naznačil v souvislosti s odborností a laickostí, religionistická reflexe je často s normotvornými procesy různým způsobem provázaná, a celá řada problémů, jež religionisté natropili, spočívala v tom, že si s přílišnou sebedůvěrou ve vlastní

„objektivitu“ tuto provázanost nedostatečně uvědomovali, a nezohledňovali ji tedy ve svém teoretickém úsilí.

Doporučená četba:

- Berger, Peter – Luckmann, Thomas, „Společnost jako subjektivní realita“, in: id., *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*, Brno: CDK 1999, 127–180.
- Bhabha, Homi, „Cultures In-Between“, in: Stuart Hall – Paul du Gay (eds.), *Questions of Cultural Identity*, London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage Publications 2005, 53–60.
- Dillon, Michele, „Pierre Bourdieu, Religion, and Cultural Production“, *Cultural Studies – Critical Methodologies* 1/4, 2001, 411–429.
- Douglas, Mary, „Internal Lines“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 129–139.
- Douglas, Mary, „Introduction“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 1–6. [Čistota, znečištění a otázka uspořádání (pořádku).]
- Douglas, Mary, „Ritual Uncleaness“, in: ead., *Purity and Danger: An Analysis of the Concept of Pollution and Taboo*, London: Routledge 1991 (1. vyd. 1966), 7–28.
- Dumont, Louis, *Homo Hierarchicus: The Caste System and Its Implications*, New Delhi: Oxford University Press 1998, 33–64, 92–145, 167–183.
- Foucault, Michel, „Řád diskursu“, in: id., *Diskurs, autor, genealogie*, Praha: Svoboda 1994, 7–39.
- Foucault, Michel, „Subjekt a moc“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 195–226.
- Foucault, Michel, *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*, Praha: Dauphin 2000, 197–274.
- Foucault, Michel, „O genealogii etiky“, in: id., *Myšlení vnějšku*, Praha: Hermann a synové 1996, 265–299.

- Foucault, Michel, *Dějiny sexuality I: Vůle k věděni*, Praha: Hermann a synové 1999, 9–88.
- Foucault, Michel, *Dějiny šílenství: Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha: Lidové noviny 1993, 56–153.
- Goffman, Erving, *Všichni hrajeme divadlo: Sebeprezentace v každodenním životě*, Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon 1999.
- Horyna, Břetislav, „Normativní a žité náboženství: Základní otázky“, in: Luboš Bělka – Milan Kováč (eds.), *Normativní a žité náboženství*, Brno: Masarykova univerzita v Brně – Bratislava: Chronos 1999, 146–158.
- Joy, Morny, „Postcolonial Reflections: Challenges to Religious Studies“, *Method and Theory in the Study of Religions* 13, 2001, 177–195.
- Mauss, Marcel, „Techniques of the Body“, in: Margaret Lock – Judith Farquhar (eds.), *Beyond the Body Proper: Reading the Anthropology of Material Life*, Durham – London: Duke University Press 2007, 50–68.
- Shilling, Chris, „Sociable Bodies“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 148–172.
- Shilling, Chris, „Conclusion“, in: id., *The Body in Culture Technology and Society*, London – Thousand Oaks – Delhi: Sage 2005, 198–209.
- Shils, Edward, „In the Grip of the Past“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 34–62.
- Shils, Edward, „The Endurance of the Past Objects“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 63–161.
- Shils, Edward, „The Endurance of Past Practices“, in: id., *Tradition*, Chicago: The University of Chicago Press 1981, 162–194.
- Weber, Max, „Intelektualismus a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 229–248.
- Weber, Max, „Pojem boha; náboženská etika; tabu“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 149–162.
- Weber, Max, „Stavy, třídy a náboženství“, in: id., *Sociologie náboženství*, Praha: Vyšehrad 1998, 197–228.

18) Přístupy a dějiny bádání

1. oborová identita religionistiky: vymezení předmětu bádání a povahy religionistických výpovědí, oborové agendy a výzkumného protokolu, vztah religionistiky k sociálním, historickým, kulturním a přírodním vědám
2. religionistika jako věda, věda jako společenská praxe: význam, smysl a podmínky možnosti hodnotové neutrality, objektivity a nestrannosti, význam a důsledky společenské situovanosti a nakládání s ní ve výzkumném protokolu
3. teoretická a politická relevance religionistiky, možnosti a meze aplikovatelnosti a angažovanosti religionistiky
4. etický a emický přístup ke studiu náboženství, problém dominance a respektu badatelů vůči aktérským výpovědím, vztah mezi světem aktéra a světem vědce
5. kauzální a funkcionální vysvětlení versus interpretace jednání, podřazování individuálního jednání obecným vysvětlujícím zákonitostem versus konkrétní popis působících příčin (singulární kauzalita)
6. role „velkých teorií“ v religionistice: dějiny, současnost, zhodnocení
7. sociologické a historické zkoumání v religionistice: dějiny, vztahy, možnosti a meze vzájemného propojení, perspektivy
8. kvantitativní a kvalitativní metody v religionistickém bádání: vymezení, využití, teoretické zakotvení, selekce relevantních dat a možnosti generalizace, otázky platnosti (validity) a spolehlivosti (reliability)
9. fenomenologický přístup v religionistice: otázka jeho vědeckosti, přínosu, pojetí rozumění a vysvětlení
10. narativní přístup v religionistice: otázka jeho vědeckosti, přínosu a vztahu k vysvětlení a „velkým teoriím“
11. kognitivní přístup v religionistice: otázka jeho vědeckosti, aplikovatelnosti a vztahu k vysvětlení a „velkým teoriím“
12. utváření tradice religionistického bádání v 19. a 20. století: teoretické základy a výzkumná orientace, agenda a cíle, akademická politika
13. religionistická tradice mezi 20. a 21. stoletím: kritika Eliadeho a fenomenologie, postmodernismus a postkolonialismus, krize identity a hledání řešení, naturalizující a kulturalizující přístupy, kognitivní religionistika

Komentář:

Na dějiny bádání jsme ve výkladech dílčích okruhů již mnohokrát narazili, a já nemám potřebu zakrývat, že jsem se k nim v zájmu větší jasnosti svého výkladu, v zájmu většino zdůraznění toho, k jakým tradicím se brněnská religionistika hlásí a na něž navazuje, a na které naopak nikoliv, vyjadřoval poněkud hodnotícím způsobem. Poslední tematický okruh magisterských státnic nabízí prostor se s dějinami religionistického bádání a se systematickou teorií v religionistice vypořádat systematicky. A samozřejmě, že by to mělo znamenat i ujasnění si toho, kam jako naši absolventi patříte jakožto dědici tradice, jíž vám předáváme, a artikulaci toho, jaký k této tradici sami máte vztah. A pochopitelně oceníme váš kritický odstup a poctivé zhodnocení možností a mezí, jež vám příslušnost k této tradici klade, spíše než nezdůvodněné přihlášení se k ní, bez hlubšího porozumění tomu, co z toho plyne, a proč by to mělo být k něčemu dobré.

Doporučená četba:

- Bourdieu, Pierre, „Scholastické hledisko“, in: id., *Teorie jednání*, Praha: Karolinum 1998, 153–166.
- Garfinkel, Harold, „What is Ethnomethodology?“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs 1967, 1–34.
- Garfinkel, Harold, „Studies of the Routine Grounds of Everyday Activities“, in: id., *Studies in Ethnomethodology*, New Jersey: Prentice Hall, Englewood Cliffs 1967, 35–75.
- Geertz, Clifford, „From the Native’s Point of View: On the Nature of Anthropological Understanding“, in: id., *Local Knowledge: Further Essays in Interpretative Anthropology*, London: Fontana Press 1993 (1. vyd. 1983), 55–72.
- Hamar, Eleonóra, „Příběhy religionistického vědění: Podněty narativní a kritické teorie v religionistice“, *Religio: Revue pro religionistiku* 16/2, 2008, 155–176.
- Ginzburg, Carlo – Poni, Carlo, „The Name and the Game: Unequal Exchange and the Historiographic Marketplace“, in: Edward Muir – Guido Ruggiero (eds.), *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*, Baltimore – London: The Johns Hopkins University Press 1991, 1–10.
- Hempel, Carl G., „The Function of General Laws in History“, in: id., *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*, New York: The Free Press – London: Collier-MacMillan 1965, 231–243 (1. vyd. *Journal of Philosophy* 39/2, 1942, 35–48).

- Horský, Jan, „Místo (velkých) teorií v historických vědách v době narativistické kritiky a mikrohistorických bádání“, in: id., *Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním: Úvahy o povaze, postupech a mezích historické vědy*, Praha: Argo 2009, 70–97.
- Horyna, Břetislav, „Finalizace religionistiky: Problematika vnějších determinant rozvoje vědecké teorie“, *Religio: Revue pro religionistiku* 16/1, 2008, 5–32.
- Horyna, Břetislav, „Kulturní věda – další dilema religionistiky“, *Religio: Revue pro religionistiku* 15/1, 2007, 3–28.
- Chartier, Roger, „Filozofie a historie“, in: id., *Na okraji útesu*, Praha: Pavel Mervart 2010, 217–236. [Vztah pramenné kritiky a analýzy diskurzů, pramenná stopa, vztah reality a reprezentace.]
- King, Richard, „Beyond Orientalism? Religion and comparativism in a postcolonial era“, in: id., *Orientalism and Religion: Postcolonial Theory, India and „the Mystic East“*, London – New York: Routledge 1999, 187–218.
- Konopásek, Zdeněk, „Sociologie jako *power play*“, *Sociológia* 28/2, 1996, 99–126.
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách I: Teoretické motivace“, *Biograf* 7, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=703> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách II: Metodologické motivace“, *Biograf* 8, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=802> [18. 9. 2011].
- Konopásek, Zdeněk, „Text a textualita v sociálních vědách III: Reflexivní impuls“, *Biograf* 9, 1996, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=902> [18. 9. 2011].
- Latour, Bruno, „Když věci vracejí úder: Co mohou sociálním vědám přinést ‚vědní studia‘“, *Biograf* 29, 2002, <http://www.biograf.org/clanky/clanek.php?clanek=2901> [18. 9. 2011].
- Mills, Charles W., „Různé filosofie vědy“, in: id., *Sociologická imaginace*, Praha: SLON 2008, 130–143.
- Mills, Charles W., „Využívání historie“, in: id., *Sociologická imaginace*, Praha: SLON 2008, 155–178.
- Pyysiäinen, Ilkka, „Appendix: Cognitive Processes and Explaining Religion“, in: id., *Supernatural Agents: Why We Believe in Souls, Gods and Buddhas*, New York: Oxford University Press 2009, 189–209.

- Sarkar, Sumit, „The Decline of the Subaltern in *Subaltern Studies*“, in: id., *Writing Social History*, New Delhi: Oxford University Press 1998, 82–108.
- Seiwert, Hubert, „Religionistika na pomezí sociálních, historických a kognitivních věd“, *Religio: Revue pro religionistiku* 16/2, 2008, 227–240.
- Sørensen, Jesper, „Religion in Mind: A Review Article of the Cognitive Science of Religion“, *Numen* 52/4, 2005, 465–494.
- Weber, Max, „Základní sociologické pojmy“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené 2009, 133–168.
- Weber, Max, „Objektivita sociálněvědního a sociálněpolitického poznání“, in: id., *Metodologie, sociologie a politika*, Praha: Oikúmené²2009, 7–63.
- White, Hayden, „Břemeno historie“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 39–68.
- White, Hayden, „Fikce faktické reprezentace“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 153–168.
- White, Hayden, „Historismus, historie a figurativní imaginace“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 129–152.
- White, Hayden, „Interpretace v historii“, in: id., *Tropika diskursu: Kulturně kritické eseje*, Praha: Karolinum 2010, 69–104.